

A watercolor illustration of a landscape. In the center, a tree with yellow and orange leaves stands on a green hill. The background is a vibrant, multi-colored wash of blue, yellow, green, and red. The overall style is soft and artistic.

Л. Серих

***Сучасні
підходи***

***до образотворчої
діяльності
дошкільників***

УДК
ББК
С 33

Рекомендовано до видання вченою радою Сумського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти (протокол № 2 від 26/02/09)

Рецензенти:

Гиря О.О., к. пед. наук, завідувач кафедри теорії та методики виховання
Сумського ОІППО;

Цимерман І.Л., старший викладач кафедри теорії та методики виховання
Сумського ОІППО;

Пайманов Ю.С., заслужений учитель України, вчитель-методист,
учитель вищої категорії ЗОШ І-ІІІ ступенів № 29, м. Суми.

С 33

Серих Л.В. Сучасні підходи до образотворчої діяльності дошкільників.
Навчально-методичний посібник. – Суми: РВВ СОІППО, 2009. – 102 с.: іл.

Автор аналізує сучасні проблеми художньо-естетичного виховання підростаючого покоління, звертається до проблеми естетичного виховання через образотворчу діяльність, висвітлює теоретичні та методологічні аспекти образотворчої діяльності дошкільників, подає рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу з образотворчого мистецтва відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти, висвітлює завдання змістовної лінії "Світ мистецтва", зокрема "Образотворча діяльність".

У посібнику містяться розробки занять з образотворчої діяльності, які дають змогу ефективно використовувати новітні техніки образотворчого (візуального) мистецтва відповідно до вікових особливостей дошкільників.

Посібник стане у нагоді вчителям образотворчого мистецтва, вихователям, спеціалістам дошкільних навчальних закладів, учителям початкових класів, студентам вищих, спеціальних навчальних закладів.

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та методики виховання Сумського ОІППО (протокол № 9 від 06.02.09).

© Серих Л. В., 2009
©РВВ СОІППО, 2009

**Міністерство освіти і науки України
Управління освіти Сумської облдержадміністрації
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти**

Л.В. Сєрих

Сучасні підходи до образотворчої діяльності дошкільників

*Навчально-методичний посібник
для спеціалістів дошкільних навчальних закладів,
учителів початкових класів*

Суми 2009

ЗМІСТ

 Передмова	5
 Зображувальна діяльність як середовище і фактор розвитку творчої особистості в дошкільному дитинстві	7
 Організація образотворчої діяльності відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти	17
 Характеристика образотворчої діяльності в програмах розвитку дитини дошкільного віку	26
 Поліхудожній підхід до естетичної діяльності	
 Інтеграція мистецької діяльності дошкільників	40
 Організація занять з образотворчого мистецтва	50
 Терміни, поняття, аксіоми образотворчого мистецтва, методичні поради	74
 Нетрадиційні техніки та форми малювання	81
 Використання літературного матеріалу на заняттях образотворчого мистецтва	96
 Післямова	99
 Література для вчителя	101

ПЕРЕДМОВА

Дитина сама по собі є митець, бо як усякий митець вона думає образами, нам же або допомогти цим мистецьким нахилам виявитися, або не попусувати дитячу творчу фантазію

Софія Русова

Для кожного педагога ці мудрі слова Софії Русової мають стати дороговказом у вихованні дітей дошкільного віку та навчанні їх образотворчого мистецтва.

Проблема відродження духовної нації сьогодні актуальна як ніколи. Є різні підходи до вирішення проблем виховання особистості, але наголос робиться на пріоритет загальнолюдських, духовних цінностей, органічне поєднання їх з національною історією, культурою, традиціями, мистецтвом.

Світ мистецтва багатогранний, різноманітний, він дивує і захоплює. Мистецтво сприяє духовному збагаченню дитини, її прилученню до національних традицій. Воно пробуджує творчу активність, розвиває емоційно-чуттєву сферу, образне мислення, уяву, спостережливість, розум, стимулює розвиток асоціативної пам'яті, формує естетичні уявлення, моральну поведінку. Тому саме мистецтво стає засобом спілкування, пізнання дійсності, розвитку, естетичного виховання.

Держава, суспільство, батьки прагнуть виховати в дитині найважливіші людські чесноти, закласти основи моральності, прагнення до краси та творчості. С.Ф.Русова вважала, що виховання основ моральності і духовності розпочинається з перших днів народження дитини через гру та працю, де діти вчаться налагоджувати стосунки, вивчають норми життя суспільства, набувають певного досвіду прояву милосердя, взаємодопомоги, поступливості, справедливості, творчості.

У період дошкільця починає складатися тонкий і чуттєвий внутрішній світ дитини. Він являє собою цілісну та ціннісну модель світу культури, відбиту в уявленнях дитини "Я – Світ" та індивідуальних, самостійних, вільних, культуровідповідних способах життєдіяльності та самовираження. Одним із таких способів ми визначили малювання.

Малюнок, який виконує дитина, представляє її в соціумі як особистість, інформує про особливості інтелектуального розвитку, емоційної сфери, рівень соціалізації.

Розвиваюче спілкування дорослих (педагогів та батьків) з дитиною охоплює усі сфери життєдіяльності ("Природа", "Культура", "Інші люди", "Я сам"), суб'єктом яких є дитина.

Мистецтво інтегрує визначені сфери та утворює середовище для дійового, результативного діалогу між дорослим і дитиною, якщо воно вступає у діалектичний зв'язок із зображувальною діяльністю дітей.

Науково-методична робота закладів має ґрунтуватися на визнанні того, що залучення дітей з раннього віку до світу мистецтва (ознайомлення з теорією та практикою художньої творчості), оскільки вона створює сприятливі умови для розвитку інтелектуальної, емоційної, комунікативної та соціальної сфер особистості, гармонізує стосунки дитини із соціумом (мікро- і макросередовищем).

Художня діяльність – провідний засіб естетичного виховання дошкільнят, художнього розвитку дітей із найбільш раннього віку. Отже, художня діяльність виступає як змістовна основа естетичного ставлення дитини, є системою специфічних (художніх) дій, спрямованих на сприйняття, пізнання та створення художнього образу (естетичного об'єкта) з метою естетичного опанування світу.

Для реалізації навчально-виховного процесу вихователю недостатньо тільки мати потрібні педагогічні, методичні знання, конче необхідно бути творчою особистістю і мати високий рівень загальної ерудиції. Педагогу треба йти в ногу з часом, орієнтуватись у сучасних концепціях та напрямках розвитку освіти, збагачувати свій досвід новими технологіями та методиками, що з'являються в теорії та практиці навчання.

Представлений навчально-методичний посібник створено з метою допомогти вихователю дошкільного навчального закладу спланувати та організувати власну педагогічну діяльність та навчально-пізнавальну діяльність дошкільнят, підібрати зміст навчального матеріалу з образотворчої діяльності, методи та форми навчання, техніки образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Маємо надію, що даний посібник стане у нагоді вихователям дошкільних навчальних закладів, учителям початкових класів, спеціалістам дошкільної освіти, студентам вищих, спеціальних навчальних закладів, щоб зробити викладання образотворчої діяльності надзвичайно цікавою, насиченою, розвиваючою дитину справою.

Бажаємо всім успіхів та творчої наснаги!

✚ ЗОБРАЖУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ І ФАКТОР РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУДИТИНСТВІ

Головна мета змін у системі освіти – переорієнтація на виховання дитини як особистості. І тут провідне місце відводиться предметам, зміст яких безпосередньо пов'язаний зі світом емоційних, духовних цінностей людини, її відношеннями до всього в житті, до самої себе.

У дитячій психології і в дошкільній педагогіці є фундаментальні праці Л.С.Виготського, Б.М.Теплова, О.М.Леонтьєва, Є.О.Фльоріної, Н.П.Сакуліної, Л.А.Венгера, Н.О.Ветлугіної, Т.С.Комарової, Т.Г.Казакової, Н.Я.Шибанової, присвячені вивченню особливостей дитячої творчості в малюванні [2-35].

Зображувальна діяльність розглядається як засіб формування естетично розвиненої творчої особистості. Рівень розвитку творчого уявлення залежить від наступних факторів:

- від багатства та різноманітності попереднього досвіду дитини, та як цей досвід становить матеріал, із якого створюються образи фантазії;
- від технічних навичок та вмінь дитини;
- від методичних прийомів, які використовуються педагогом у проведенні педагогічного процесу;
- від вікових та індивідуальних особливостей дітей, так як уявлення тісно пов'язане з розвитком інших пізнавальних психічних процесів (пам'ять, мислення).

Ікуніною З.І. та Прокопенко В.І. були розроблені критерії визначення рівня розвитку творчого уявлення:

- здатність у яскравій та сталій уяві відновити образи предметів, картин природи, подій, людей, які були сприйняті раніше (образна пам'ять);
- чуттєвість до кольору (полімодальність) та до світлотіней;
- чуття пропорції, здатність передавати просторові відношення на площині;
- здатність на основі образної пам'яті та мислення створювати нові, оригінальні образи, картини, які мають задум і повно та виразно розкривають його [34, с. 118];

та подано характеристику компонентів творчих зображувальних здібностей дошкільників:

- здатність емоційно і образно сприймати оточення, одночасно проникаючи в суть явищ;
- художня спостережливість;

- вміння бачити у звичайному незвичайне, оригінальне [34, с. 119].

У процесі систематичної роботи з малювання формуються художньо-естетичні інтереси, виховується бажання малювати, творити.

Зображувальна діяльність є багатогранною і охоплює різні види активності людини. Визначення "зображувальна", "образотворча", "художня" діяльність – неоднозначні. Існують психолого-педагогічні умови трансформації зображувальної діяльності в образотворчу.

Зображувальна діяльність як процес відображення дитиною навколишнього та внутрішнього світу за допомогою зображувальних матеріалів, стає для неї засобом спілкування з красою у всіх формах її існування і фактором саморозвитку, актуалізації творчого потенціалу.

Потенціал зображувальної діяльності для розвитку творчої особистості в період дошкільця полягає у її предметно-суб'єктному характері, різноманітності зображувальних технік і матеріалів, поліфункціональності в життєдіяльності дитини.

На практиці вихователі реалізують когнітивний потенціал на 70%, "виховний" близько 60%, "просвітницький" – 65%, "креативний" та "естетичний" – близько 20%, "активізуючий" – 10%. Майже не реалізується гедоністичний, комунікативний, соціалізуючий, катарсичний, сугестивний, компенсаторний потенціал зображувальної діяльності.

Основними положеннями креативної моделі зображувальної діяльності є:

- спілкування (у різних системах), яке розгортається на матеріалі "Краса" і упереджує зображувальну діяльність;

- пріоритетними напрямками стають: формування психологічної настанови і досягнення інтелектуально-емоційної готовності дитини до активності, самовипробування, творчого пошуку і самовираження у малюванні, ліпленні, декоративно-прикладній діяльності та конструюванні з будівельного матеріалу;

- види зображувальної діяльності відповідають основним видам і технікам образотворчого мистецтва;

- зображувальна діяльність охоплює аспекти мистецтва, моди, дизайну інтер'єра, мистецтва ікебани, галузь етикету тощо;

- образотворче мистецтво (теорія і практика) розглядається як освітній матеріал;

- етапи реалізації змісту визначає філософська теорія пізнання;

- методичне забезпечення складають форми спілкування педагога з дитиною (індивідуальні, фронтальні, групові) та методи

(інформаційно-рецептивні, репродуктивні, творчі); різні типи навчального спілкування (теоретично-мистецтвознавчі заняття, корекційно-реабілітаційні, розвиваючі вправи та тренінги, ігри, творчі завдання);

- позиція педагога полягає у визнанні за дитиною права на певний "ступінь свободи" у процесі зображення та стосовно продукту;

- "продукт" зображувальної діяльності поліфункціональний у соціумі.

Навчальний процес спрямовується на розвиток адекватної мотивації зображувальної діяльності і здійснюється з опорою на мислення.

Внутрішньою передумовою трансформації зображувальної діяльності в образотворчу є активне пізнавальне ставлення дитини до навколишнього середовища, мистецтва, до себе та продукту власної діяльності [34, с. 120-121].

Складовою частиною образотворчої діяльності дошкільнят є організація спілкування з використанням матеріалів мистецтва скульптури. Структуру цього спілкування утворює ознайомлення дітей з теорією мистецтва скульптури (визначення, види, жанри, особа скульптора, матеріали, виражальні засоби) та практикою художньої творчості (творчий процес скульптора, обладнання, техніки, способи і прийоми ліплення).

Сприйняття дитиною твору скульптури, осмислення знаково-символічної системи художнього образу сприяють виникненню потреби у власній творчій діяльності, якою є ліплення. Усвідомлення цінності створеного продукту впливає на самооцінку дитини і полегшує процес соціалізації. Робота з екологічними матеріалами (глина, віск, тісто, вода) відповідає принципам здоров'язбережуючої педагогіки. У цих висновках ми одностайні з Батухтіною О.Г., Большевим А.С., Вайнсрмам С.М., Вишневою Г.М., Гончаровою О.В., Сілкіним Ю.Р., Халезовою Н.Б., Чумічевою Р.М. та ін., які проводили наукові дослідження у цій галузі.

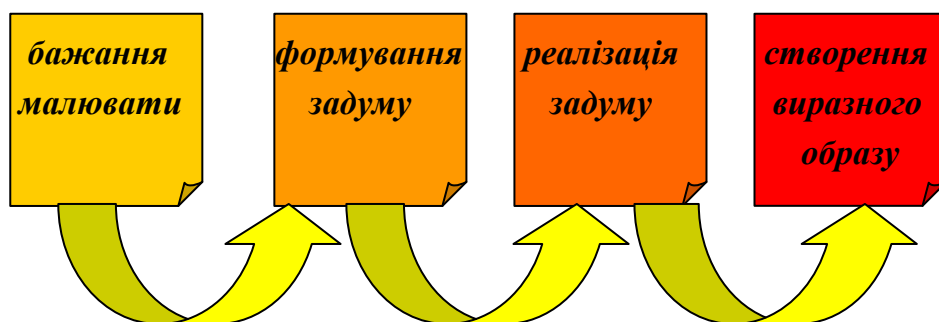
Естетична діяльність – це духовно-практична, емоційно-раціональна активність людини, змістом якої є побудова індивідуальної картини світу через створення виразних художніх образів, а метою – гармонізація своїх відносин зі світом, моделювання образу "я", формування "я-концепції творця".

Позитивна динаміка у всіх сферах особистості дитини уможлиблюється дотриманням певної послідовності у *системі розвиваючого спілкування*.

Методологічну основу її утворює філософський принцип теорії пізнання: **"від живого споглядання – до абстрактного мислення, і від нього – до практики"**.

Ознайомлення з роботами О.О.Дронової, доцента кафедри дошкільної педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету та Р.М.Чумічевої уможливило зробити висновок, що внутрішній світ дитини розвивається при спілкуванні з творами живопису і виявляє себе у ставленні до них [12; 13].

Процес малювання дошкільників відповідає логічній схемі, яку ми розглядаємо як замкнену систему:

Малювання живопису постає для дитини як радісний, вільний, творчий, натхненний процес. Дошкільник у ньому "хазяїн", "творець", "учень".

Людина майбутнього повинна бути творцем, особистістю з розвиненим почуттям краси й активним творчим началом. "Я переконаний, – пише один із найвизначніших представників англійської теоретичної думки Херберт Рід, – що ніколи досі у світовій історії художнє виховання не було таким важливим, як тепер, і яким важливим воно буде для прийдешніх років... Я не хочу сказати, що художнє виховання вирішить усі проблеми. Але я гадаю, що ми не можемо зберегтися як цивілізовані нації, не розвиваючи значною мірою естетичний елемент життя" [26, с. 3].

У сучасній естетико-педагогічній літературі сутність художнього виховання розуміють як *формування естетичного ставлення за допомогою розвитку вміння розуміти і створювати художні образи.*

Художній образ лежить в основі переданого дітям естетичного досвіду і є центральним, сполучним поняттям у системі естетичних знань. Естетичне ставлення може бути сформоване тільки в установці на сприйняття художніх образів і виразність явищ.

В естетичному розвитку дітей центральною є здатність до сприйняття художнього твору й самостійного створення виразного образу, що відзначається оригінальністю (суб'єктивною новизною), варіативністю, гнучкістю, рухливістю... Ці показники стосуються як кінцевого продукту, так і характеру

процесу діяльності, з урахуванням індивідуальних особливостей і вікових можливостей дітей.

Художня (образотворча) діяльність – специфічна за своїм змістом і формами вираження активність, спрямована на естетичне опанування світу за допомогою мистецтва.

Образотворча діяльність – провідний спосіб естетичного виховання дошкільнят, основний засіб художнього розвитку дітей із найбільш раннього віку. Отже, образотворча діяльність виступає як змістовна основа естетичного ставлення дитини, є системою специфічних (художніх) дій, спрямованих на сприйняття, пізнання та створення художнього образу (естетичного об'єкта) з метою естетичного опанування світу.

Вивчення психологічного механізму розвитку здатності сприйняття художніх образів (Л.А. Венгер, А.В. Запорожець) призвело до висновку про взаємозв'язок видимих властивостей образу з наявним у дитини естетичним досвідом (естетичною апперцепцією). Повнота й точність образів сприйняття залежать, у зв'язку з цим, від опанування дітьми виразних засобів та естетичних еталонів, які дитина привласнює так само, як усю духовну культуру (Л.С.Виготський, В.С.Мухіна), і від рівня володіння операціями щодо співвіднесення їх і з властивостями художнього об'єкта [7; 15].

Дошкільник у своєму естетичному розвитку проходить шлях від елементарного наочно-почуттєвого враження до можливості створення оригінального образу адекватними виражальними засобами. Рух від простого образу-уявлення до естетичного узагальнення, від сприйняття цільного образу як одиничного до усвідомлення його внутрішнього змісту й розуміння типового здійснюється під впливом дорослих, що передають дітям основи соціальної та духовної культури.

Сучасний погляд на естетичне виховання дитини передбачає єдність формування естетичного ставлення до світу й художнього розвитку засобами різних видів образотворчого й декоративно-прикладного мистецтв в естетичній діяльності [26, с. 6].

У дитячій психології встановлено, що образотворча діяльність у своєму спонтанному, стихійному розвитку зазнає певної метаморфози: дитина в малюванні переходить від цілісних і дифузійних графічних образів, що виступають як знаки подібних груп предметів, до диференційованих зображень конкретних речей (В.С.Мухіна).

Здатність створювати таке осмислене гармонійне ціле, схоплювати його до аналізу частин активно формується засобами художньої діяльності – у процесі творення й опанування продуктів художньо-естетичної культури (Є.В. Ільєнков).

Зазначимо, що на сьогодні Ю.А. Полуяновим на основі багаторічних наукових досліджень розроблений експериментальний курс образотворчого мистецтва для учнів молодших класів, в основу якого покладено розвиток у них здатності бачити ціле раніше за частини (Ю.А. Полуянов).

Цей курс, створений у традиціях теорії розвиваючого навчання (Д.Б.Ельконін, В.В. Давидов), ставить за мету формування в дітей єдиного загального способу художньої діяльності – композиції. Для засвоєння цього способу саме й передбачає інтенсивний розвиток названої здатності. Разом із тим при її формуванні в дітей дошкільного віку виникають відомі труднощі [10; 11].

Образотворча, як і будь-яка інша продуктивна діяльність, уже за визначенням спрямована на одержання конкретного продукту із цілком певними властивостями. У цьому продукті (зокрема, у малюнку) повинні "опредметнюватися" більш-менш стабільні й виразні уявлення дитини.

Однак цілісність образів, які породжує дитяча свідомість у цьому віці, найчастіше відзначається невизначеністю, рухливістю, мінливістю (Н.Н.Поддьяков). Вона перебуває в безперервному становленні.

У зв'язку з цим виникає запитання: чи можливе втілення цілісного образу, що формується, у малюнку, пластиліновій або паперовій фігурці? До того ж прийняті на практиці критерії оцінки продуктів образотворчої діяльності здебільшого є не естетичними, а прагматичними.

У них одержують своє відбиття в першу чергу утилітарно-виконавські, операційно-технічні аспекти цієї діяльності. Рухлива цілісність образу, енергію якого ввібрав у себе той або інший "творчий продукт" дитини, залишається чимось невловимим, невідчутним (В.Т. Кудрявцев) [23-25].

Уже хрестоматійним стало положення про те, що специфічно дитячі, за словами А.В. Запорожця, види діяльності (гра, різні види продуктивної діяльності) максимально сприяють розвитку інших творчих здібностей дітей. Є.М. Торшилова закономірно висуває поняття про естетичні здібності як загальні, а не спеціальні. До загальних естетичних здібностей (за словником "Естетика". – М.: Политиздат, 1988. – С. 75) належать: "естетичне споглядання, образне мислення, продуктивна уява, гра уяви й розуму, співучасть, дотепність, випереджальна емоційна оцінка об'єкта в проблемній ситуації тощо" (слід зазначити, що цей перелік заявлений як приблизний і незавершений).

Згідно з позицією Є.М. Торшилової до естетичних здібностей належать деякі особливості загального мислення й сприйняття, до складу яких належать: уява, творча здатність, образність, емпатія.

Як основу естетичної здатності людини (дитини) Є.М. Торшилова висуває відчуття форми: "Це інтегральна когнітивно-емоційна здатність, що є аспектом опанування людиною світу в процесі пізнання, творчості, поведінки й спілкування. У такому значенні це універсальна здатність людини, а діагностика її індивідуальної розвиненості передбачає вивчення ступеня повноти індивідуального прояву відчуття форми, типу його структури, стійкості зв'язку його компонентів порівняльного розвитку стосовно вікової норми" [34].

Відповідно до концепції В.Т. Кудрявцева, центральним моментом роботи на всіх вікових етапах стає розвиток. У дітей це уміння виділяти й за допомогою особливих засобів оформляти, втілювати в предметному матеріалі цілісноутворюючі (сміслоутворюючі) властивості створюваних продуктів. Цим випереджається розв'язання конкретних образотворчих завдань. Розвиваючи цю загальну ідею, В.Т. Кудрявцев керується рядом концептуальних положень.

1. Критерієм творчої властивості цілісного образу служить наявність осмисленого зв'язку його елементів. Сам же зміст цього зв'язку повинен бути для дитини предметом творчого пошуку.

2. Побудоване в плані уяви "ціле" не повинне "придушувати" власні "частини". Необхідно, щоб кожна з них могла б неодмінно виконувати функцію носія цілісноутворюючої (сміслоутворюючої) властивості. Тому підпрограма передбачає розгортання дитячого експериментування (Н. Н. Поддьяков) з різними значеннєвими контекстами, "точками" і "кутами" зору, що дозволяють по-різному відтворювати цілісність зображуваного.

3. Естетичні критерії оцінювання продуктів образотворчої діяльності дитини збігаються з операціональними (прагматичними). Це потребувало перегляду самих операціональних критеріїв, максимального їх "наближення" до естетичних, що повністю відповідає об'єктивним законам образотворчого мистецтва. Як естетичні, так і операціональні критерії відображають форми й рівні становлення цілісного образу в предметному матеріалі.

4. Залучаючи дошкільників до світу образотворчого мистецтва, необхідно не просто акцентувати їхню увагу на яких-небудь довільно виділених особливостях художніх творів. У ході такого залучення педагог має систематично – у доступній і ненав'язливій формі – орієнтувати дітей на цілісноутворюючі характеристики продуктів, що їх споглядають (картин,

скульптур, предметів прикладного мистецтва та ін.), намагаючись разом із дітьми осмислювати ці характеристики. Тут може бути створене поле для своєрідного експериментування з образами.

Як показує далі В.Т. Кудрявцев, пріоритет розвитку уяви в дошкільній освіті зумовлений і віковою специфікою. Уява є центральним психологічним перетворенням дошкільного дитинства, що набуває статусу базової духовної й душевної здатності як підростаючої, так і зрілої людини. Вона дозволяє дитині творчо перетворювати зовнішній, навколишній і свій власний тілесно-психічний світ на основі їх єдиного, цілісного образу, осмислено орієнтуючись при цьому на позиції інших людей [23-25].

Чому ж саме засоби естетичного виховання забезпечують найбільш адекватну психолого-педагогічну підтримку продуктивних видів діяльності дитини і, навпаки, – через ці види діяльності лежить оптимальний шлях до досягнення цілей естетичного виховання? Образна сфера психіки – похідна уяви. Тому із психологічної точки зору людське споглядання виступає як "породжувальне" сприйняття (А.І. Світукян), а із психофізичної (що фіксує його власне сенсорну складову) – уже на рівні елементарної чутливості має суб'єктний характер (дослідження Р.І. Бардіної). Художнє сприйняття й творчість – шлях (канал) найбільш тісного (інтимного) стикання різних сфер особистості.

Художник виділяє річ із ряду інших речей, із повсякденного круговороту явищ і подій, "піднімає" її над межею повсякденності. Він "переносить" річ із обмеженого, тілесного, минушого у сферу символічного, доводить її до ідеального вираження життя.

В.Т. Кудрявцев розмірковує над тим, що й передумови, і розвинені форми естетичної культури дитини формуються в процесі становлення дитячої уяви. Цей процес набуває змістовно збагаченої основи в рамках продуктивних видів діяльності. У свою чергу, педагогічний ресурс самих цих видів діяльності в плані розвитку уяви зростає в міру їх орієнтації на історично сформовані цінності художньо-естетичної культури [23-25].

Педагоги, у свою чергу, розглядають креативність як одну з базисних характеристик особистості дитини-дошкільника [4-34].

До семи років дитина здатна до створення нового малюнка, конструкції, образу, фантазії, руху тощо, які відзначаються оригінальністю, варіативністю, гнучкістю, рухливістю. Семирічну дитину характеризує активна діяльнісна позиція, готовність до спонтанних рішень, цікавість, здатність до формулювання питань і

мовного коментування процесу й результату власної діяльності, стійка мотивація досягнень.

Процес створення продукту має творчий пошуковий характер, дитина шукає різні способи розв'язання одного й того самого завдання.

Концепція змісту естетичних здібностей розроблена під керівництвом Є.М. Торшилової і апробована в діагностичному дослідженні більш ніж 2000 дітей у віці від 2 до 10 років.

На основі діагностично виявленої вікової динаміки естетичних здібностей дітей 3-6 років сформувалася система розвивальних впливів, яка традиційно реалізується як за вертикаллю (з ускладненням від групи до групи), так і концентрично (за горизонталлю): дітям різного віку пропонуються завдання з розвитку всіх основних аспектів здібностей.

Методична схема має наявні педагогічні цілі. Педагогічною метою виховання кожної вікової групи є розвиток усе більш комплексних естетичних удатностей сприйняття й поведінки.

Є.М. Торшилова пропонує таку схему послідовного ускладнення й інтеграції естетичних здібностей:

- активізація інтересу й уваги дитини до якомога більш різноманітних форм чуттєвого контакту зі світом, включення різних органів відчуття як основи відчуття форми;
- розвиток здатності до образного сприйняття на основі об'єднання зорової й слухової, дотикової й зорової інформації (здатність до синестезії);
- розвиток здатності до уособлення сприйнятного (здатність до емпатії);
- присвоєння елементарних знань про естетичну організацію форми й розвиток власних здатностей до організації форми (відчуття ритму, ритми, структури, колірної гами, розвиток естетичних уявлень, знань і творчих здібностей);
- розширення й ускладнення знань і здатностей до сприйняття естетичної і художньої форми (здатність до схоплювання стилю, "відчуття стилю");
- на цій основі – розвиток загального відчуття міри, здатності до гармонії самоорганізації, поведінки, сприйняття й творчості. Розвиток сенсорно-почуттєвої сфери. Ключовим показником сформованої в дитини специфічно людського бачення світу є не саме по собі вміння орієнтуватися (нехай навіть гнучко й вибірково) на сенсорний еталон. Таким можна вважати

здатність до створення художнього зображення як матеріалізованого способу уяви й мислення формою, кольорами, перспективою тощо або до його осмисленого сприйняття. Ця здатність також спирається на певні сенсорно-перцептивні "еталони", але вже іншого, небуденного типу.

Вплив образотворчої діяльності на розвиток творчих здібностей дітей вважається загальноновизнаним і є традиційним предметом психолого-педагогічного аналізу [34, с. 119].

У низці досліджень і методичних розробок (Т.Н. Доронова, Т.Г.Казакова, Т.С. Комарова, А.І. Савенков, Л.А. Савенкова, Г.В. Лабунська, Н.А.Сакуліна, Є.А. Флеріна, Н.Б. Халезова, Б.П. Юсов, С.Г. Якобсон та ін.) показані різні аспекти творчо розвиваючого потенціалу малювання, ліплення, аплікації й інших видів художньої діяльності на різних етапах дошкільного дитинства. Умови їх формування відбиті в ряді дошкільних освітніх програм.

В.Т. Кудрявцев ставить перед педагогами-дослідниками й практиками актуальні запитання: "Чи можна вважати ті або інші творчі здібності дитини власним продуктом розвитку образотворчої діяльності? Або ж вони складаються поза цією діяльністю й лише одержують у ній активну форму прояву, забезпечуючи її формування й розгортання? Стосовно розвитку яких саме характеристик творчості образотворча діяльність має неминуще значення? І навпаки, якому іншому виду діяльності її розвивальні функції можуть бути безболісно "делеговані"? Як вона співвідноситься із грою – провідною діяльністю дошкільника, засобами якої також культивуються творчі можливості й досягнення? У чому полягає, та й чи існує взагалі специфіка критеріїв творчого розвитку в образотворчій діяльності?"

В.Т. Кудрявцев висловлює такі ідеї для роздумів.

- Дитина виступає як суб'єкт експериментування. Будь-яка суб'єктна, надситуативна, ініціативна дія має яскраво виражений експериментальний характер.

- У ранньому й дошкільному дитинстві принципове значення для розвитку діяльності має евристичний потенціал практичного експериментування (А.В.Запорожець, Н.Н. Поддьяков, Л.А. Парамонова, Є.А. Флеріна) [15].

- У процесі експериментування дитина переносить і включає повсякденні, очевидні властивості знайомих предметів у контекст нових ситуацій, а також розкриває для себе можливі метаморфози цих властивостей, які в такому контексті втрачають свою очевидність. Шукане може бути заново знайдене (першовідкрите) в межах уже іншого – "значеннєвого поля"

(Д.Б.Ельконін). Таким чином, у ході експерименту предметне завдання перетвориться на значеннєве (В.Т.Кудрявцев). У процесі розгортання експериментальної діяльності дошкільник здатний орієнтуватися не тільки на зовнішньо-емпіричні властивості предметів, але й на їх образно представлені істотні характеристики [23-25].

▪ Дитяче світобачення глобальне, йому властивий свого роду "космологізм" (Ж. Піаже, Г. Меттьюза), притаманні "наївні" запитання й міркування щодо природи таких універсальних явищ, як життя, космос, істина, добро, краса.

Ці запитання й міркування, хоча й мають непрямий характер (вони формулюються не понятійною науковою мовою, а мовою образів, емоційної інтуїції, "неясних знань", за термінологією Н.Н. Поддьякова), все-таки порушують вічні теми й запитання, які сторіччями цікавлять колективний розум людства.

У дитячій свідомості вибудовується образно-значеннєва картина світу як проблемного цілого, яка служить специфічним засобом інтеграції дитини в людську культуру. Психічний розвиток дитини в організованих формах культури відповідної (розвивальної) освіти й спонтанних субкультурних формах відбуваються не паралельно, а взаємозалежно (В.Т.Кудрявцев, В.І.Слободчиков, Л.В. Школяр).

Небуденний світ дитячих ігор, казок, фантазій (В.Т. Кудрявцев) – це природне переживання дивовижності, елементарне почуття новизни. Це світ, який треба відкрити й освоїти як щось чудесне [23-25].

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО БАЗОВОГО КОМПОНЕНТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

"Базовий компонент дошкільної освіти в Україні" визначає мистецтво дієвим фактором розвитку особистості. Завдяки поліфункціональності у соціумі мистецтво є фактором інтелектуального, естетичного виховання і складовою частиною духовної культури особистості.

Мистецтво є галуззю особливої діяльності (поетична, театральна, музична, танцювальна, образотворча та ін.), її процес і продукт пов'язані з творчістю людини. Науковці розглядають творчість як людську властивість, як специфічну діяльність, як особливу "енергетику".

Сприяння розвитку в дошкільника цілісної та багатовимірної картини світу передбачає дотримання одного з провідних методологічних принципів дошкільної освіти – інтеграції. Цей принцип покладено в основу Базової програми розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" та Базового компонента, зокрема його структурного складника – субсфери "Мистецтво".

Мистецька діяльність проходить червоною ниткою крізь усі сфери життєдіяльності ("Природа", "Культура", "Люди", "Я сам") та змістові лінії розвитку, тож її варто будувати за принципами інтеграції. На заняттях і в життєвих ситуаціях мають гармонійно поєднуватися різні види мистецтва (музика, живопис, література) та власна художня діяльність дітей (ліплення, малювання, аплікація, музикування, мімічні та пантомімічні етюди).

Розглянемо основні аспекти "Базового компонента дошкільної освіти", зокрема субсфери "Мистецтво".

Із Закону України "Про дошкільну освіту"

Розділ IV. Організація навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі

Стаття 22. Базовий компонент дошкільної освіти

1. Базовий компонент дошкільної освіти – державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті.

2. Виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти є обов'язковим для усіх дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, інших форм здобуття дошкільної освіти.

Стратегія побудови Базового компонента дошкільної освіти

Стратегія побудови Базового компонента дошкільної освіти відповідає Міжнародній конвенції про права дитини і спрямована на реалізацію положень Закону України "Про освіту", Державних національних програм "Освіта" (Україна XXI століття) та "Діти України" [2].

Демократичні процеси в державі вимагають вироблення нових суспільних вимог до освіти, зокрема її дошкільної ланки, як основи соціокультурного становлення особистості. Сьогодні існує гостра потреба у створенні нормативного документа, який відображає сучасний суспільний ідеал, орієнтує на потреби XXI століття, враховує специфіку дошкільної освіти (відсутність

документа про освіту випускника дошкільного закладу), містить чіткі вимоги до рівня підготовки дитини до життя.

Рис. 1. Схема складових базового компоненту дошкільної освіти

В основу Базового компонента покладено якість розвитку, вихованості та навченості дитини перших семи років життя [2].

Відповідно до вимог експертиза діяльності дошкільних закладів полягатиме у встановленні відповідності різнобічного розвитку дитини на момент закінчення терміну її перебування в одному з них і вступу до школи мінімально обов'язковим вимогам. Основними засадами створення Базового компонента дошкільної освіти виступають:

- визнання своєрідності, унікальності, особливої ролі дошкільного дитинства у становленні особистості, врахування сензитивності даного періоду для становлення первинного схематичного світогляду, супідрядності мотивів, довільної поведінки, внутрішніх етичних інстанцій, самосвідомості;
- забезпечення гармонійного та різнобічного розвитку особистості;
- інтегрований підхід до організації змісту освіти;
- пріоритет актуальних потреб сьогодення, активного проживання

дитиною кожного вікового відрізка життя як важливої передумови її успішного розвитку в наступні роки;

- особистісно-орієнтована модель дошкільної освіти;
- забезпечення багатокомпонентності, наступності між дошкільною та початковою загальноосвітньою підготовкою [2].

З огляду на це особливого значення набуває диференціація понять "розвиток", "виховання", "навчання", "освіта" на основі сучасних наукових підходів.

Розвиток – це становлення дитини як суб'єкта життєдіяльності, соціальної істоти, здатної ціннісно ставитися до природи, людей, що її оточують, предметного світу, творів мистецтва, самої себе.

Виховання – залучення дитини до системи вироблених людством цінностей, організація умов для її духовного зростання, формування основ ціннісного ставлення до дійсності, створення фонду "хочу".

Навчання – засвоєння дитиною знань, оволодіння уміннями, навичками, здатність використовувати їх у житті, формування культури пізнання, створення фонду "можу".

Освіта – процес набуття зростаючою особистістю в ході виховання й навчання духовного обличчя під впливом моральних цінностей, вироблених людством і зафіксованих у культурі.

Мета дошкільної освіти – сформувати базис особистісної культури дитини через відкриття їй світу в його цілісності та різноманітності як сукупність чотирьох сфер життєдіяльності – "Природи", "Культури", "Людей", "Я" [2].

Основне завдання дошкільної освіти – не стільки озброїти дитину системою галузевих знань, скільки наукою життя. Суспільству необхідні життєздатні, самостійні, практично умілі, творчі люди з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, совісті, тому пріоритетним є ціннісний, морально-соціальний розвиток особистості з перших років її життя.

Зміст дошкільної освіти спрямований на збереження дитячої субкультури, зорієнтований на цінності та інтереси дитини, врахування її вікових можливостей.

Відповідно до цього дошкільний заклад не є "школою для маленьких", де дитину вправляють у знанні математики, читанні й письмі. Він відповідальний за процес соціального розвитку особистості, покликаний полегшити її входження у широкий світ і розвинути внутрішні сили. Дошкільний заклад виступає

своєрідним посередником між вузьким родинним колом, з якого виходить малюк, і незнайомим світом, до життя в якому він має незабаром прилучитися.

✚ Загальні положення Базового компонента дошкільної освіти

Базовий компонент дошкільної освіти визначає обов'язковий мінімум змісту основних освітніх програм, обсяг навантаження, вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дитини семи (шести) років, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті. Базовий компонент – це мінімально достатній та необхідний дитині перших семи (шести) років життя ступінь **компетентності**, необхідний для її нормального функціонування у навколишньому середовищі. Він передбачає набір елементарних знань, уявлень, практичних умінь та навичок, які гарантують дитині адаптацію до життя, здатність орієнтуватися в ньому, адекватно реагувати на явища, події, людей. Йдеться передусім про забезпечення особистості перших років життя своєрідного мінімального освітнього ядра, рівень засвоєння якого відображено в якісно-кількісних показниках її діяльності та поведінки [2].

У контексті Базового компонента поняття "мінімальний рівень" вживається не в розумінні "найнижчий за ступенем розвитку", а як "обов'язковий набір елементарних, доступних віку складових". Отже, документ орієнтує на досягнення дитиною нижнього **вікового**, а не індивідуального порога.

Базовий компонент складено з урахуванням того, що засвоєння змісту дошкільної освіти розраховано на весь період дошкільного дитинства. Кожна вікова сходинка у цьому процесі відіграє свою особливу роль за умови повної реалізації дитиною своїх потенційних можливостей на попередньому етапі.

Базовий компонент дошкільної освіти складається з двох частин – інваріантної та варіантної.

Інваріантна частина визначає обов'язковий для дітей певного віку ступінь засвоєння знань, понять, забезпечує єдність освітньо-виховного простору України, створює необхідні умови для розвитку, виховання і навчання дітей незалежно від місця та умов проживання, типу дошкільного закладу.

Варіантна частина враховує і відображає у змісті освіти регіональні, етносоціокультурні та індивідуальні особливості розвитку дошкільника [2].

✚ Зміст Базового компонента дошкільної освіти

Зміст Базового компонента дошкільної освіти систематизований за сферами життєдіяльності: "Природа", "Культура", "Люди", "Я сам".

Сфера "**Природа**" формує елементарний природодоцільний світогляд, несе ціннісно-змістову наповненість за екологічним та природничим напрямками,

сприяє усвідомленню дитиною себе як частки природи, формує відчуття відповідальності за те, що відбувається навколо неї і внаслідок її дій у довкіллі.

Сфера "**Культура**" вводить дитину у світ практичної та духовної діяльності людини, розвиває потребу в реалізації власних творчих здібностей, навчає діставати задоволення від процесу та результатів своєї діяльності, вправляє в умінні цінувати рукотворні вироби, культивує інтерес до надбань національної та світової культур.

Сфера "**Люди**" формує соціальну компетентність: навчає диференціювати людей за ознаками віку, статі, спорідненості; поводитися в межах дозволеної поведінки, оволодівати культурою діалогу, адекватно реагувати на вчинки і слова інших, дотримуватись правил хорошого тону, співпереживати і співдіяти.

Сфера "**Я сам**" відкриває дитині світ власного внутрішнього життя, прагнень, думок, переживань; допомагає зіставити свої бажання з можливостями; привертає увагу до особливостей власного фізичного, психічного та соціального розвитку. Цілісний підхід до організації дошкільної освіти подано на схемі (див. вище).

Документ розрахований на науковий загал, залучений до розробки програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти, задає стандарт психолого-педагогічних умов розвитку, виховання та навчання дітей дошкільного віку, ставить вимоги де змісту освітніх програм, професійної компетентності педагогів, організації розвивального середовища.

Важлива складова системи естетичного виховання – **мистецька діяльність** дошкільника, яка об'єднує різні види образотворчої діяльності (малювання, ліплення, конструювання, аплікацію, роботу з природним матеріалом), а також словесну творчість, музикування, хореографію, художню працю. В ній узагальнено весь життєвий досвід дитини – чуттєвий, ціннісний, моральний, естетичний, пізнавальний, трудовий... [2]

Особливості змістовної лінії "Світ мистецтва"

Змістова лінія "Світ мистецтва" у "Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні" складається з трьох розділів: "Естетичне ставлення до реального світу", "Художньо-практична діяльність", "Дитяча творчість". Перший розділ містить два блоки: "Ознайомлення з творами мистецтва" (де йдеться про збагачення світосприймання дитини, формування ціннісного ставлення до творів мистецтва) та "Художній образ мовою мистецтва" (який спрямований на усвідомлення дитиною особливостей творчого процесу та художнього образу). Ефективна реалізація цього змісту залежить від рівня художньої культури педагога, його

умінь здобути інтерес дітей до мистецтва і викликати бажання займатися художньою творчістю власноруч.

Другий розділ розглядає зміст зображувальної практики, яка обумовлює творчість дітей у малюванні, ліпленні, декоративно-прикладній діяльності тощо. Реалізація завдань цього розділу потребує від практиків розробки ефективних методик ознайомлення дітей з різними матеріалами, техніками, виражальними засобами.

Зміст третього розділу передбачає творче самовираження дитини у зображувальній діяльності. Цьому сприятиме серія цікавих творчих завдань, тем, які є близькими дитині (з життя, родини, природні явища та об'єкти, твори мистецтва, світ, люди, космос, океан, фантазії).

Вихователь мусить вилучати особливу "енергетику", яка буде сприятливим фоном для активізації творчої діяльності (манера спілкування, одяг, міміка, рухи тощо).

Ознайомлення дітей з теорією і практикою мистецтва є важливою передумовою для актуалізації і розвитку творчих проявів дітей у будь-якому виді художньої діяльності [2].

Ознайомлення з творами мистецтва

Дитина здатна емоційно відгукуватися на прояви естетичного в житті та мистецтві, виражати свої почуття у різних видах мистецької діяльності, визначати власне ставлення до творів мистецтва: образотворчого, музичного, театрального, літературного. Дістає задоволення від спілкування з творами мистецтва, відтворення прекрасного в житті, природі та мистецтві.

Образотворче мистецтво

Дитина має уявлення про особливості образотворчого як мистецтва візуального, розуміє його відмінність від інших видів. Знає основні види образотворчого мистецтва: живопис, графіку, скульптуру, архітектуру, декоративно-ужиткове, їхні основні спільні та відмінні риси. Визначає основні жанри образотворчого мистецтва: пейзаж, портрет, натюрморт, побутовий жанр.

Музичне мистецтво

Малюк уміє слухати музику, визначати емоції та почуття, які вона передає, усвідомлює виконавський характер твору, має уявлення про інструментальні та вокальні музичні твори, відповідне виконавство. Впізнає деякі твори з класичної, народної, вітчизняної та світової музичної спадщини, проявляє стійкий інтерес до різних видів музики (класичної, народної, сучасної), називає композиторів.

Розрізняє та обґрунтовує своєрідність музичних жанрів: пісні, танцю, маршу; вміє порівняти твори одного жанру.

Театральне мистецтво

Дитина має уявлення про театр як вираження життєвих ситуацій в акторській грі, проявляє себе емоційним та естетично чутливим глядачем, співпереживає персонажам, розуміє зміст дійства, вистави, усвідомлює колективний характер дієтворення.

Літературне мистецтво

Вона обізнана з найкращими зразками різних жанрів фольклору та літературних творів; розуміє доцільність їх використання у повсякденному житті, ігровій та театралізованій діяльності [2].

Художній образ мовою мистецтва

Дитина вміє на елементарному рівні аналізувати твір мистецтва, визначати його емоційний настрій, характеризувати засоби художньої виразності, розуміє художні образи, створює їх у власних роботах; передає той самий художній образ різними засобами мистецтва.

Образотворчого мистецтва

Розуміє лінію, колір, композицію, ритм як засіб вираження настрою та стану художнього твору; вміє давати їм емоційно-образну характеристику: виражає свої почуття через колористичну гаму, композиційне рішення, ритмічну послідовність, формотворення.

Музичного мистецтва

Дитина втілює у співах, рухах, музикуванні характер музики, співвідносить власне музичне виконавство з виконавством інших, творчо сприймає музичний образ, асоціює його з власним світосприйняттям; цілісно характеризує твір, розрізняє властивості звуку, окремі засоби виразності (темп, висоту, динаміку тощо).

Театрального мистецтва

Дитина розуміє театральний образ як живу акторську дію з використанням засобів мовлення, міміки, жестів, рухів, музики, танцю, співу, ідентифікує почуття і вчинки персонажів з власними.

Літературного мистецтва

Дитина цілісно сприймає і розуміє композицію та зміст літературного твору, розрізняє і виділяє структуру та основні засоби художньої виразності: динаміку та ритмічну послідовність, градацію та ретардацію (повторення) дій.

Художньо-практична діяльність

Дитина відображає в художньо-практичній діяльності: власне ставлення до реального світу і творів мистецтва, охоче виконує завдання естетичного характеру, володіє художньою "майстерністю" в міру своїх індивідуально-вікових можливостей і вдосконалює її під керівництвом дорослого.

Образотворча діяльність

Дитина знає характерні особливості, специфіку, засоби художньої виразності різних видів образотворчої діяльності: малювання, ліплення, аплікації, роботи з природним матеріалом, володіє технічними прийомами та методами роботи, спираючись на знання особливостей, виразності матеріалу, техніки.

Музична діяльність

Дитина вміє музично зумовлено, граційно, розкуто рухатися, розіграє хороводні пісні, індивідуально виражає танцювальний зразок, надає виразності рухам, міміці, жестам, позам; самостійно звертається до досвіду пластичного руху. Має навички гри на дитячих музичних інструментах, індивідуального та колективного виконання твору, вміє обирати музичний інструмент для гри, зосереджується на власній грі та грі однолітків. Виражає емоційний стан, почуття, зміст танцю в рухах, надає їм танцювальної образності, володіє елементарною танцювальною технікою.

Театральна діяльність

Дитина виявляє особистісну позицію в процесі перевтілення у сценічний образ, запам'ятовує сюжетну послідовність, своєчасно включається у дію, володіє навичками зображення позитивного та негативного образів персонажів; використовує музично-пластично-пісенний досвід у театралізації різних творів літературних жанрів.

Літературна діяльність

Дитина використовує художні засоби виразності літературних творів, читає їх напам'ять, переказує, аналізує та відтворює в різних видах діяльності. Кількісна та якісна характеристики мовленнєвої діяльності сягають вікової норми. Малюк має навички корекції і самокорекції мовлення [2].

Дитяча творчість

Дитина вміє передавати свої думки, почуття, стан, настрій, фантазії через художнє слово, образотворчу діяльність, музичну творчість, виразні рухи, мімічні та пантомімічні етюди. Розподіляє роботу під час колективного обговорення, об'єктивно оцінює свої і чужі роботи.

Образотворча діяльність

Дитина дістає задоволення від процесу та результату творення, застосовує набутий творчий досвід в іграх, повсякденному житті і на святах. Вміє виявляти ініціативу, естетичне ставлення, власну пошукову зацікавленість під час образотворення. Прагне привернути увагу до результатів власної образотворчої діяльності самобутністю, оригінальністю, неповторністю.

Музична діяльність

Дитина має досвід музичної імітації, імпровізує пісенний, ігровий, танцювальний образи; вміє музично-пісенно-пластично оформляти гру, творити музику; дістає задоволення від самовираження в діях під музику.

Театральна діяльність

Дитина здатна театралізувати творчу сюжетно-рольову гру, вигадує казку і засоби для її театральної реалізації, обирає ролі та виконавців для вистави.

Літературна діяльність

Дитина продовжує та самостійно складає розповіді, оповідання та казки, володіє образним мовленням, охоче бере участь в іграх-драматизаціях, інсценуванні, літературних вечорах та самостійно організовує театралізовані ігри. Вибірково та ціннісно ставиться до літературного твору через художнє слово, формуючи власний художній смак, ідентифікує почуття та вчинки персонажів з власними [2].

✚ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОГРАМАХ РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Становлення особистості дошкільника, його художньо-естетичного розвитку, виховання основ смаку їх синтез ще більше посилює, урізноманітнює впливи на дитину, розкриває перед нею життя в його різноманітності та красі.

Основна мета естетичного виховання – виховання культури почуттів, як естетичних і моральних, так і специфічних для мистецької діяльності (почуття лінії, форми, кольору, ритму, композиції, інтонації тощо).

Специфіка мистецької діяльності дошкільника полягає в обмеженості її технологічного аспекту, з одного боку, в поєднанні з буянням дитячої фантазії, нескінченним рядом художніх образів, з другого. Самобутність останніх визначає мистецьку цінність духовних і рукотворних витворів дошкільнят, становить суть дитячої творчості. У контексті сказаного формування в дошкільному віці умінь та навичок мистецької діяльності є засобом, а не метою естетичного виховання.

Головне завдання – розвинути у дитини сприйнятливість як базову особистісну якість, прищепити здатність "приймати", "передавати", "трансформувати", тобто бути споживачем і творцем культури.

Тож послідовність навчально-виховної роботи в різних видах мистецької діяльності має такий вигляд: виховання емоційно-чуттєвої сфери – засвоєння елементарної інформації – оволодіння **уміннями** та навичками (технічними прийомами, засобами художньої виразності кожного виду мистецтва) – творча самореалізація дитини (образотворення у різних видах художньої діяльності, через різноманітні техніки, в роботі з різним матеріалом).

Базовий компонент художньої освіти (сфера "Культура", субсфера "Мистецтво") є вихідним для шкільної освітньої галузі "Художня культура", в основі якої лежить принцип інтеграції різних видів мистецтва.

Отже, мистецьку **діяльність дошкільників доцільно організовувати за принципом** інтеграції (гармонійного поєднання на заняттях і в різних життєвих ситуаціях музичних, літературних фрагментів, живопису, поезії, виходом на образотворення в різних видах художньої діяльності – малювання, ліплення, аплікацію, музикування, мімічні та пантомімічні етюди).

Найважливішими результатами опанування мистецької діяльності в дошкільному віці є усвідомлення дитиною себе **суб'єктом творчості**, митцем, здатним не лише відтворювати здобуті враження, а й **інтерпретувати** їх, збагачувати власним досвідом, творчо самовиражатися у різних видах художньої діяльності.

Образотворче мистецтво

Образотворча діяльність старших дошкільнят безпосередня: створювані ними образи наївні, за своєю декоративною яскравістю нагадують фольклорні. Малята не стільки прагнуть чітко передати в малюнку, ліпленні, аплікації риси й властивості об'єктів, скільки активно "входять в образ", "проживають" його, ніби оживлюють мазок, лінію, форму. Обираючи кольори фарб, вони керуються насамперед своїм емоційним ставленням до художнього образу, настроєм, певним життєвим враженням.

У старших дошкільнят уже досить розвинена координація рухів, вони добре орієнтуються на аркуші паперу, здатні передавати нескладний сюжет, здебільшого мають задум і спроможні його реалізувати, можуть розповісти про те, що в них вийшло, виробляють елементарні судження з приводу результатів образотворчої творчості (власної та однолітків). Інтерес до різних видів образотворчої діяльності стає дедалі стійкішим, а вибір сюжету, засобів зображення, матеріалів для власної

художньої діяльності – більш вмотивованим. Зростає інтерес до групових форм роботи, об'єднання з однолітками для виконання складного та об'ємного завдання.

Діти починають **вибірково** ставитися до різних видів образотворчої діяльності, у них з'являються свої уподобання. Вони можуть у малюванні та ліпленні передавати характерні ознаки предмета – форму, пропорції, колір. Ускладнюється техніка малюнка, аплікації, ліплення. Діти диференціюють головне й другорядне, передають настрій персонажа, наділяють його певними функціями, переймаються якістю результату. Вони охоче конструюють, долучаються до декоративного дизайну – діяльності з благоустрою навколишнього предметного середовища, його прикрашання. З'являються ігри художнього змісту, бажання "проектувати", створювати багатопланові художні композиції.

Щоб співвіднести реальні досягнення дітей в образотворчій діяльності з оптимальними для цього віку, визначити міру **компетентності** старшого дошкільника в даному виді діяльності, доцільно звернутися до показників художнього розвитку дитини, означених Базовим компонентом. Там сказано, що випускник дитячого садка повинен:

- мати уявлення про особливості образотворчого мистецтва як візуального, відрізнити його від інших;
- знати спільні та відмінні риси основних видів образотворчого мистецтва (живопис, графіку, скульптуру, архітектуру, декоративно-ужиткове);
- визначати основні жанри образотворчого мистецтва (пейзаж, портрет, натюрморт, побутовий жанр);
- орієнтуватися в основних засобах вираження настрою, вміти їх характеризувати (лінія, колір, композиція, ритм);
- уміти виражати свої почуття кольором, композиційним рішенням, послідовністю, формотворенням; знати характерні особливості засобів художньої виразності різних видів образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікацію, роботу з природним матеріалом);
- володіти технічними прийомами та методами роботи, спираючись на знання особливостей матеріалу, техніки;
- продукувати ідеї, експериментувати, досліджувати;
- відчувати задоволення від процесу та результату творення;
- застосовувати творчий досвід у повсякденному житті;
- виявляти естетичне ставлення до життя;

- ціннісно ставитися до продуктів образотворчої діяльності (власних, однолітків, інших людей);
- знати матеріали, які використовуються для образотворчої діяльності;
- раціонально використовувати матеріали та інструменти;
- деталізувати зображення, знаходити шляхи та засоби його вдосконалення, збагачення;
- уміти поєднувати в художній діяльності елементи різних видів мистецтва;
- мати художні пріоритети, жанрові уподобання.

Щоб сформувані в дитини перед вступом до школи необхідні вміння, знання, навички, потреби, ставлення, педагог має створити для цього належні умови, розв'язати цілий ряд важливих освітніх завдань: розвивати у вихованців спостережливість, вміння порівнювати, відгукуватися на красу; ознайомлювати з творами образотворчого мистецтва; розвивати художні здібності, формувати відповідні вміння; вчити дітей створювати багатофігурні сюжетні композиції; формувати особисту позицію при сприйнятті творів мистецтва та в процесі власної творчості, вчити самостійно знаходити прийоми зображення при інтеграції видів образотворчого мистецтва; організовувати роботу групою для втілення складного задуму; вчити створювати оригінальні саморобки з природних і штучних матеріалів; заохочувати до дизайнерської діяльності, пов'язаної з благоустроєм та оформленням інтер'єру.

Особливу роль у становленні образотворчої діяльності відіграє розвиток у дошкільників **художнього сприймання** при ознайомленні з творами живопису, графіки, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва. Важливо звертати увагу дітей на емоційний зміст картини, засоби, з допомогою яких художник передає настрої героїв, стан природи; надавати можливість роздивитися з усіх сторін скульптуру. Особливу роль в особистісному становленні дошкільника відіграє надане йому **право вибору** матеріалів, місця роботи, сюжету тощо, можливість проявити **творчість**, опертися на власний досвід.

Розвитку сприйнятливості як властивості особистості дитини сприятимуть вправи з використанням в образотворчій діяльності широкої гами кольорів та їхніх відтінків, контрастних і пастельних кольорів, експериментування на палітрі, а в аплікації – паперу різних відтінків. Доцільно пропонувати дошкільникам завдання "етюдного" характеру, які допомагають передавати різні ракурси об'єктів, знаходити оригінальні рішення. Ознайомлення з предметами декоративно-прикладного мистецтва сприяє формуванню в дітей "почуття

декоративності", уміння "читати" візерунки, збагаченню асоціативних зв'язків (порівнянню образів з реальними предметами, об'єктами).

У процесі образотворчої діяльності та бесід, що її супроводжують, доречно пов'язати у свідомості дошкільників поняття "досягнення" та "особисті зусилля", пояснити, що якість зробленого значною мірою залежить від вкладених виконавцем зусиль. **Саме тому на позитивну оцінку заслуговує не просто сам твір, а зусилля його автора.** Якщо педагог підтверджує це власним ставленням до результатів образотворчої діяльності дошкільників, діти оволодіватимуть високою культурою художньої праці.

Дошкільники ефективніше оволодіватимуть мистецтвом створення художнього образу, якщо педагог інтегруватиме різні види образотворчої діяльності, для початку пропонуючи їм варіанти інтеграції. Поступово діти навчатися самостійно комбінувати різні способи зображення і матеріали, відчують смак до такої роботи. Цьому сприятиме дизайн-діяльність, художнє рукоділля, різного роду конструювання, моделювання. Отже, головне – не технічні уміння, а **базис особистісної культури** дошкільника, закладений образотворчим мистецтвом як одним з впливовіших на свідомість і поведінку (Е.В.Белкіна, О.Л.Кононко).

Далі коротко розглянемо програму художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2-6 років "Кольорові долоньки", створену кандидатом педагогічних наук І.О.Ликовою [26].

Аналіз Програми художнього виховання, навчання й розвитку дітей 2-6 років "Кольорові долоньки"

Мета програми – формування у дітей раннього й дошкільного віку естетичного ставлення й художньо-творчих здібностей в образотворчій діяльності.

Основні завдання:

1. Розвиток естетичного сприйняття художніх образів (у творах мистецтва) і предметів (явищ) навколишнього світу як естетичних об'єктів.
2. Створення умов для вільного експериментування з художніми матеріалами й інструментами.
3. Ознайомлення з універсальною "мовою" мистецтва – засобами художньо-образної виразності.
4. Ампліфікація (збагачення) індивідуального художньо-естетичного досвіду (естетичної апперцепції): "осмислене читання" – розпредметнення й опредметнення – художньо-естетичних об'єктів за допомогою уяви й емпатії (носієм і виразником естетичного виступає цільний художній образ як універсальна категорія);

інтерпретація художнього образу й змісту, замкненого в художню форму.

5. Розвиток художньо-творчих здібностей у продуктивних видах дитячої діяльності.

6. Виховання художнього смаку й почуття гармонії.

7. Створення умов для багатоаспектної й захоплюючої активності дітей у художньо-естетичному опануванні навколишнього світу.

8. Формування естетичної картини світу й основних елементів «я-концепції творця».

Модель естетичного ставлення містить три провідних компоненти, кожний із яких, у свою чергу, є багатоаспектним явищем.

1. Здатність емоційного переживання.

Дитина не тільки бачить, але й відчуває художній образ, будучи ніби співучасником подій і явищ, переданих художнім твором. Емпатія й емоційне переживання виникають і проявляються в міру вікових та індивідуальних можливостей дітей, вони ж сприяють розвитку мотиваційної установки на активну участь у художній діяльності. Емоційно-естетичне переживання виникає на основі специфіки впливу мистецтва в різних його проявах. Спочатку це орієнтовна дія, потім виникнення інтересів і переваг, на основі яких формується морально-естетична спрямованість.

2. Здатність до активного засвоєння художнього досвіду (естетичної апперцепції), до самостійної творчої діяльності, до саморозвитку й експериментування (пошукових дій).

Загальновідомо, що художній досвід передається дитині в різних напрямках та видах творчої діяльності. Дитина здобуває основи знань і уявлень про різні види мистецтва, починає опанувати їх "мову" – образотворчо-виражальні засоби. На цій основі в дитини формуються практичні художні вміння й у результаті – формується досвід художньо-творчої діяльності. Педагог має знати, що найбільш важливими в естетичному досвіді є здібності, які дозволяють дитині самостійно переносити свій досвід (уже знайоме й опановане під керівництвом дорослого або в співтворчості з ним) у нові умови й самостійно застосовувати у творчих ситуаціях.

3. Специфічні художні й творчі здібності (сприйняття, виконавство й творчість).

В естетичному вихованні провідна діяльність дітей – художня. Розвиваючий характер естетичного виховання відбудеться за умови опанування

дітьми узагальнених (типових) і самостійних способів художньої діяльності, необхідних і достатніх у всіх видах художньої діяльності [26, с. 4].

Методи естетичного виховання:

- метод пробудження яскравих естетичних емоцій і переживань із метою оволодіння даром співпереживання;
- метод спонукання до співпереживання, емоційної чутливості до прекрасного в навколишньому світі
- метод естетичного переконання (на думку А.В. Бакушинського, "форма, колорит, лінія, маса й простір, фактура повинні переконувати собою безпосередньо, повинні бути самоцінні, як суто естетичний факт");
- метод сенсорного насичення (без сенсорної основи неможливе залучення дітей до художньої культури);
- метод естетичного вибору ("переконання красою"), спрямований на формування естетичного смаку;
- метод різноманітної художньої практики;
- метод співтворчості (із педагогом, народним майстром, художником, однолітками);
- метод нетривіальних (небуденних) творчих ситуацій, що пробуджують інтерес до художньої діяльності;
- метод евристичних і пошукових ситуацій.

Інтеграція різних видів образотворчого мистецтва й художньої діяльності дітей на основі принципу взаємозв'язку узагальнених уявлень (інтелектуальний компонент) і узагальнених способів дій (операціональний компонент) забезпечує оптимальні умови для повноцінного розвитку художньо-естетичних здібностей дітей відповідно до їх вікових та індивідуальних можливостей.

Авторська програма художнього виховання й розвитку дітей 2-6 років "Кольорові долоньки" містить систематизований комплекс навчально-методичних видань і сучасного наочного матеріалу (демонстраційного й роздавального).

для всіх вікових груп дитячого садка. Для кожної вікової групи виданий окремий збірник "Образотворча діяльність у дитячому садку: планування, конспекти, заняття, методичні рекомендації", що включає приблизне планування занять з малювання, ліплення й аплікації на навчальний рік і конкретні розробки занять з ілюстраціями, що представляють варіанти образів і композицій, а також основні способи й прийоми створення виразного образу.

До наочно-методичних видань автора належать:

- тематичні плакати для збагачення сприйняття дітей, уточнення їх уявлень

про навколишній світ ("Осінь", "Зима", "Весна", "Літо"; "Фрукти", "Овочі"; "Наш луг", "Ялиновий ліс" та ін.);

- дидактичні плакати для розвитку почуття форми, кольору, композиції тощо ("Веселка", "Кольорові пейзажі", "Кольорові натюрморти" і т. п.);
- незавершені композиції для виставкових колективних робіт із сюжетної аплікації й малювання ("Город зайченятка", "Кішки на віконці", "Святкова ялинка", "Вітрина магазину" тощо);
- технологічні карти з аплікації, ліплення, конструювання з природного матеріалу для створення дітьми технологічно складних образів (за методом «крок за кроком») і навчання плануванню роботи ("Квіти", "Комахи", "Зоопарк", "Космос", "Динозаври" тощо);
- серія альбомів для дитячої художньої творчості "Наш вернісаж" [26].

Програма художнього виховання, навчання і розвитку дітей 2-6 років "Кольорові долоньки" (Ликова І.О.) була апробована на заняттях художнього циклу в різних дошкільних закладах.

Естетичне ставлення формується й існує на тлі загостреної емоційної чутливості до впливу світла, кольору, звуку, ритму – усього того, що дитина безпосередньо сприймає органами чуттів і що робить її потенційно схильною до вираження власного емоційно-оцінного ставлення.

У *трирічному віці* спостерігаються "перші паростки" якісно нового способу ставлення до дійсності – естетичного, передумовами становлення якого, крім вищесказаного, виступають: здатність до вироблення "установки на уяву" (Р. Натадзе), усвідомлення "несправжнього характеру" своїх снів (А.Валлон), розрізнення мрії й реальності.

До *чотирьох років* дитина опановує дві пари світоглядно-естетичних категорій: "привабливе – непривабливе", "чарівливо-добре – чарівливо-зле", у результаті чого в її інтелектуально-емоційній сфері спонтанно формується фонетичний образ бінарної картини світу.

До *п'яти-шести років* настає нова фаза естетичного розвитку, що характеризується більшим ступенем усвідомленості й стійкості естетичних уявлень почуттів, оцінок, діянь. Естетичний досвід, що формується на цьому етапі, виявляється найбільш тривким і набуває характеру установки.

У *старшому дошкільному віці* відбувається найбільш активне засвоєння дитиною сенсорного досвіду, оволодіння виражальними засобами, образотворчими матеріалами, а також пізнання навколишнього й формування естетичної "картини світу", що підтверджується даними досліджень педагогів і

психологів. Величезні психофізіологічні резерви цього періоду дитинства забезпечують інтенсивність розвитку різного роду розумових, практичних і художніх здібностей [26 с. 8].

Таблиця 1.

**Система занять з образотворчої діяльності
в дошкільних освітніх закладах (згідно з програмою "Кольорові долоньки")**

Група дошкільних освітніх закладів	Види образотворчої діяльності			Кількість годин	
	Ліплення	Аплікація	Малювання	тиждень	рік
Ранній вік	1	0,5	0,5	2	64
Молодший вік	1	0,5	0,5	2	64
Середня група	1	0,5	0,5	2	64
Старша група	1	1	1	3	96

Спілкування з мистецтвом дає дитині позитивно забарвлений емоційно-ціннісний зміст. До 5-7-річного віку дошкільник за сприятливих умов уже має елементарні уявлення про мистецтво і його види, може сприймати й відчувати прекрасне на оптимальному для його віку рівні розвитку, здатний до активної, самостійної творчості на основі засвоєних засобів художнього вираження розвитку продуктивної уяви.

Художній образ лежить в основі переданого дітям естетичного досвіду і є центральним, сполучним поняттям у системі естетичних знань. Естетичне ставлення може бути сформоване тільки в установці на сприйняття художніх образів і виразності явищ. Виходячи із цього, основним завданням художнього виховання дошкільників є навчання оформленню думок і почуттів в образах за допомогою конкретних матеріалів різних видів мистецтв.

Декоративно-прикладне мистецтво дає дитині функціональні образи, близькі до життєвого досвіду, що володіють яскравістю зовнішнього вигляду, простотою й виразністю форми, доступністю виконавської техніки. Образотворче, у свою чергу, збагачує зорові враження й, у цілому, естетичний досвід (естетичну апперцепцію).

У вітчизняній дошкільній педагогіці розроблені питання формування виражального образу в дитячій художній творчості. Дослідження засвідчили, що діти старшого дошкільного віку здатні сприймати художню "мову" різних видів мистецтва й за відповідних умов самостійно створювати виражальні образи.

Образи дитячої творчості розглядаються як художні, якщо в них знаходять висвітлення *життєві узагальнення* при відповідному естетичному ставленні.

Оволодіння технікою розуміється не тільки як основа виникнення образу, але і як засіб досягнення його виразності. Визначені *здібності*, необхідні для створення художнього образу старшими дошкільниками: уміння передавати узагальнену образність предметів, емоційно й естетично осмислювати, сполучати форму й зміст. Показана *"усвідомлююча" роль мови* в художньому розвитку дітей: доти, поки художній образ не позначений словом, він не усвідомлюється навіть молодшими школярами (А.А. Люблінська). Виділено *стадії* опанування художнього образу:

1) підготовча, що полягає в активному "експериментуванні" й набутті за допомогою нього знань про матеріали, величини, форми, просторові розташування тощо;

2) "виникнення образу", на якій дитина сприймає й самостійно створює виражальні образи в різних видах художньої діяльності.

Розкрито *засоби й носії виразності*, опанувавши які діти можуть сприймати і створювати виражальні образи, а саме: кольори, форма, композиція, ритм, симетрія, асиметрія, динаміка, пропорції тощо [5, с. 19].

Колір займає особливе місце в ряді виражальних засобів і рано освоюється дітьми. Формування відчуття кольору як одного з найбільш доступних виражальних засобів у малюванні й декоративній діяльності найбільш повно вивчене А.А.Мелик-Пашаєвим, що обґрунтував здатність до застосування кольору як виражального засобу компонентом художньої обдарованості, і Л.В.Пантелєєвою, що розробила методику ознайомлення дітей 5-6 років із художніми якостями й образною виразністю кольору, а також колористичними основами дизайну.

Опанування кольору як засобу виразності має свою динаміку: від однобарвності через багатобарвність до чітких співвідношень кольорів і до засвоєння законів кольоропоєднання. На кожному етапі діти засвоюють конкретні предметні дії, у результаті чого формуються певні компоненти здатності до відчуття кольору: зовнішнє поєднання окремих кольорів – розгорнуте перцептивне їх поєднання (виділення відношень) – цілісне сполучення смислоутворюючих колірних відношень в образах уяви (змістовне узагальнення кольорів).

Уже в дошкільному віці співвідношення кольорів у дитячій продукції стає зорово-ритмічним і розподіляється за законами орнаментальної або декоративної

побудови. В образотворчій і декоративній діяльності дітей колір виступає як засіб виразності в старшому дошкільному віці (за відповідних педагогічних умов). До семи років дошкільники можуть передавати свій емоційний стан і ставлення до зображуваного через колірний образ.

У сучасних дослідженнях колір як провідний засіб виразності художньої діяльності старших дошкільників активно використовується для діагностики рівня розвитку естетичних почуттів, уявлень, ставлень, а також для виявлення сформованості соціальних умінь і навичок. Підставою для цього служать як об'єктивні причини: у кольорознавстві розроблені критерії, що дозволяють контролювати організацію колірних сполучень (Оствальд, Манселл), так і суб'єктивні чинники: дошкільник не може сприйняти або створити співвідношення квітів, користуючись уможливленними критеріями, – для цього потрібна певна сенсорна здатність.

Колірний зір належить і до вищого, і до примітивного відділів мозку (Беккер). Розрізнення кольору, його ідентифікація, позначення й будь-яка естетична реакція на нього є функціями кори головного мозку, отже, вони більшою мірою є результатом розвитку й тренування, ніж інстинктивною й реактивною відповідною реакцією [26, с. 21].

Пізнання світу дитиною починається зі сприйняття кольорових предметів і явищ. Велике значення в сенсорному вихованні має формування в дітей уявлень про сенсорні еталони – загальноприйняті зразки зовнішніх властивостей предметів. Як сенсорні еталони кольору виступають сім кольорів спектра та їх відтінки за світлотою і насиченістю. Сенсорними еталонами у сфері сприйняття кольору служать так звані хроматичні ("кольорові") кольори спектра (червоний, жовтогарячий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий) і ахроматичні – білий, сірий, чорний.

Хроматичні кольори розташовані в спектрі в певній послідовності: від червоного до фіолетового залежно від довжини колірної (електромагнітної) хвилі. Хроматичні кольори діляться на дві групи – теплих тонів (від червоного до жовтого) і холодних (від зеленого до фіолетового). Кожний хроматичний колір або відтінок колірному тону має певну світлоту й насиченість. *Світлота* – це ступінь близькості даних кольорів (відтінку) до білого, а насиченість – ступінь його чистоти, тобто домішки до даних кольорів сірих кольорів тієї ж світлоти.

При ознайомленні дітей із відтінками колірних тонів недоцільно розглядати окремо їх світлоту й насиченість. У забарвленні реальних предметів

світлота й насиченість змінюються звичайно одночасно, створюючи різну яскравість кольорів.

У побуті, коли позначають відтінки кольорів, указують зазвичай на їх світлоту (темно-зелений, світло-жовтий), маючи на увазі яскравість. Тому цілком достатньо, якщо діти засвоять змінюваність колірних тонів за світлотою й відповідні назви відтінків.

Тут варто мати на увазі, що деякі світлі відтінки мають у побуті особливі назви (світло-червоний називається рожевим). Використання дітьми таких назв цілком припустимо (крім неправильної назви світло-синіх кольорів блакитним), але діти при цьому повинні знати й правильну назву. Це стосується ще більшою мірою назви відтінків за колірним тоном (тобто тих, що займають проміжне положення між сусідніми кольорами спектра). Майже всі вони мають у побуті "опредмечені" назви (лимонний, бузковий тощо.).

Однак недостатньо вміти точно сприймати окремі кольори й відтінки. У природі й творах мистецтва кольори перебувають у складних і різноманітних сполученнях. Дитину потрібно навчити обстежувати ці сполучення, уловлювати певний ритм у розташуванні окремих колірних тонів, відрізнити сполучення теплих тонів від сполучень холодних [26, с. 22].

Композиція, ритм, а також пов'язані з ними темп і динаміка є спонуканням і виразниками естетичного ставлення в художній діяльності дітей дошкільного віку. У дослідженнях природи естетичних почуттів і генезису естетичної свідомості висловлене припущення про ритм як першооснову почуття краси. Ці дані підтверджують висновки А.В.Бакушинського про особливості й динаміку відчуття ритму в художній творчості дітей, зроблені на основі аналізу типових паралелізмів індивідуального й родового розвитку людини.

У сучасних дослідженнях щодо сенсорного виховання показані можливості дітей в опануванні форми (Є.І.Козакова, В.П.Сохіна), симетрії (Є.С.Рогалева), пропорцій (В.В.Холмовська), довжини (Т.В.Лаврентьева).

"Декоративний смак" дитини дуже рано спонукає до "прикрашання" (А.В.Бакушинський, Г.Н.Пантелеев). Перші візерунки виконуються, як правило, у геометричному стилі: орнамент має рухово-зорову основу побудови й підкоряється простому ритму руху руки. У міру зміцнення зорового контролю над рухово-дотиковим ритми ускладнюються – здійснюється перехід до зорово-рухової фантазії. Надалі ускладнення форм і напрямів орнаментизації

зумовлюється характером і рівнем розвитку зорового сприйняття: орнаментальні композиції переростають у декоративні.

Декоративним композиціям дітей старшого дошкільного віку властива ритмічна спрощеність форм, яка тяжіє до симетрії й статичності (Є.А. Флеріна). У змістовному плані цей шлях іде від ігор із декоративною мозаїкою через декоративну аплікацію до декоративного малювання й участі в декоративному оформленні предметного середовища [26, с. 23].

Значення виразності дитячих робіт зумовлюється насамперед рівнем знань дітей про навколишній світ і розумінням специфіки того або іншого виду мистецтва, а також умінням створювати образи за мотивами й у техніці різних видів творчості. Дітям старшого дошкільного віку доступні сприйняття і створення узагальнених форм побутових предметів (посуд, одяг), іграшок, природних об'єктів (тварин і рослин) і явищ (дощ, снігопад, веселка, дощова погода), архітектурних споруд, казкових істот, героїв мультфільмів і людини (себе самого, батьків, друзів тощо).

При вмілому керівництві різними видами дитячої художньої діяльності (малювання, аплікація, ліплення, художня ручна праця) старші дошкільники створюють осмислені виразні образи й адекватними засобами передають у них своє ставлення до навколишнього світу [26, с. 24].

Отже, діти дошкільного віку при адекватному керівництві з боку дорослих *освоюють образну "мову"* образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва.

У 5-6-річному віці вони здатні бачити матеріал і його фізичні властивості, фактуру, кольори, щільність, погоджувати форму й фактуру матеріалу; підбирати кольори відповідно до задуму й загальної гами колориту; використовувати стилізовані народні мотиви у формопластиці й декорі виробів.

Властивості художнього матеріалу. Дитина освоює художні матеріали й самостійно робить "відкриття": папір легкий, плоский, він мнеться, рветься, скручується, його можна зім'яти в жмуток і кинути, у воді він намокає; глина (пластилін, тісто) не схожа на папір, вона як "грудочка" (об'ємна), але її теж можна змінити: відірвати, відщипнути, відкрутити від цілого шматка невеликий шматочок, що легко змінюється в результаті тих або інших дій. Для цього його потрібно зім'яти або розплющити, або скачати, або витягнути, або зробити щонебудь іще. Можна притулити його до іншого шматочка, і він не впаде, буде триматися, він легко розмазується на папері або дощечці. На ньому можна щонебудь надряпати або намалювати, а потім загладити, і продряпаний малюнок

зникне. Якщо ж намалювати на папері, "сліди" залишаються, їх не вдається видалити, як на глиняній платині.

Таким чином, дитина досліджує не тільки властивості художніх матеріалів, але й сферу можливостей свого впливу на матеріал (спектр апробованих дій розширюється). В експериментуванні дитина виступає як своєрідний дослідник, що самостійно впливає різними способами на навколишні предмети і явища з метою їх пізнання й опанування [26, с. 28].

Асоціації. У якийсь момент при маніпулюванні з художніми матеріалами в дитини виникають асоціації: "Схоже на змію", "Ой, начебто телефон!", "Подивіться, у мене човен вийшов", "Ніби булочка" тощо. Дорослий "наштовхує" дитину на цю ідею – пошук зв'язку образів із картинами з навколишнього світу ("Що це в тебе вийшло?" або "На що це схоже? ") і тим самим прискорює перехід із дообразотворчого щабля на образотворчий.

Перехід до зображення. Відбитки (сліди) на снігу й піску дають дитині перше наочне уявлення про те, що деякі речовини й матеріали можуть зберегти образ як певну інформацію. Діти вивчають, порівнюють різні відбитки, намагаються визначити джерело ("Хто залишив цей слід?"). "Сліди" різних предметів стимулюють пошуковий інтерес. Який слід залишить виделка, якщо її вдавнити в пластилін плазом? Якщо застромити виделку зубчиками? А якщо продряпати виделкою брусок пластиліну або грудку глини? Відбитки різних предметів – гудзиків, монет, ковпачків, олівців, кришок – викликають бажання вгадувати й загадувати загадки для інших: "Що це таке?", "На що схоже?", "Чим ще можна залишити такий "слід"?". Обривки й жмутки м'ятого паперу – також привід для пошуку образів.

Зображення в ліпленні: створення образів, опанування техніки. Спільне для всіх дітей – принципово важливе досягнення – поява образу. Образне начало – специфіка будь-якого виду художньої діяльності, у тому числі ліплення й аплікації [26, с. 30].

Поняття про ціле й частину. Здатність до аналізу й уміння бачити ціле й частини є свого роду поштовхом для переходу дитини від асоціацій і перших дослідів із пластичними матеріалами (папером, глиною, тістом, пластиліном) на образотворчий етап. Дитина відокремлює від великої грудки глини або пластиліну маленькі шматочки – відщипує, відриває, відкручує, відрізає стекою; від аркуша паперу відриває або відрізає шматочки невизначеної форми, смужки. Потім намагається з'єднати їх між собою або прикріпити до великого шматка – притискає, вдавлює, примазує, приклеює (спосіб кріплення залежить від матеріалу).

Завдяки цим нехитрим пластичним діям формується найважливіше інтелектуальне поняття про будову речовини, її одночасну цілісність і дискретність. Шляхом спроб і помилок дитина робить важливі відкриття. Вона розуміє, що цілий шматок пластиліну (або глини), аркуш паперу можна розділити на різну кількість частин і знову з'єднати в ціле. Щораз форма цілого змінюється при збереженні загальної кількості матеріалу. При цьому частина завжди менша за ціле. Дитина робить висновок, що ціле і його частини не є незмінними, застиглими, постійними. У кожному випадку роз'єднання й з'єднання як саме ціле, так і можливі його частини набувають нової форми [26, с.31].

Уявлення про те, що різні форми створюються різними способами, різними рухами рук. Це уявлення формується поступово як своєрідна основа опанування техніки. Бажано час від часу створювати проблемні ситуації, щоб активізувати пошукову діяльність дитини. Наприклад, можна показати помідор і довгий огірок (або іншу пару різних за формою предметів) і запропонувати їх виліпити (вирізати). Або ж попросити задумати й виліпити (вирізати) два різних зображення, щоб можна було вгадати, хто є хто й що є що (жук і гусениця, яблуко й банан). Такі завдання закріплюють стихійно сформоване в дітей уявлення про те, що різні образи створюються різними способами. Надалі на основі цього дитина приходить до своєрідної системи емпіричних, часто інтуїтивно виявлених уявлень про те, що і як можна виліпити й вирізати (або створити в техніці обривної аплікації) [26, с. 32].

Особистість – це суб'єкт творення нових форм культури (Є.В. Ільєнков, В.В.Давидов), тобто загального й значущого для інших людей, у яких він ідеально представлений (В.А. Петровський), й одночасно – суб'єкт самозміни, саморозвитку, самотворення.

Креативний потенціал – атрибут особистості (А.В. Брушлинський, В.Т.Кудрявцев). Саме уява визначає ту "єдність афекту й інтелекту" (Л.С.Виготський), що певною мірою конститує цілісність особистості й виявляється вже в "розумних емоціях" (А.В. Запорожець) дитини-дошкільника (В. Т.Кудрявцев, Є.Є. Кравцова).

✚ ПОЛІХУДОЖНІЙ ПІДХІД ДО ЕСТЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ **✚ ІНТЕГРАЦІЯ МИСТЕЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ**

Усе більше ускладнюються сучасні уявлення про світ, що дає нам підставу, спираючись на дослідженням М. Бахтіна, говорити про "поліфонічність" сучасної культури. Окремі види художньої творчості не існують сьогодні

ізолювано один від одного, що виражається не тільки в появі нових синтетичних жанрів мистецтва, але й інтегративності художнього мислення, у розширенні художньої сфери. Удосконалюються прийоми, технології, способи створення звуку, кольору, розширюються межі художньої сфери, але саме мистецтво не міняє своєї сутності, що є найважливішою його особливістю як феномена культури.

В.В. Кандінський вважав, що кожний вид мистецтва порівнює свої елементи з елементами іншого. При зіставленні засобів найрізноманітніших видів мистецтв... одне мистецтво повинне вчитися в іншого того, як користуватися своїми засобами. Живопис майже цілком залежить від форм, запозичених у природи. Художник уважав, що творці мистецтва приходять до об'єднання сил різних видів мистецтва, і з цього об'єднання згодом і виникне мистецтво, що уже тепер можна передчувати – "справжнє монументальне мистецтво". І все це приводить, на думку Кандінського, до певного створення духовної піраміди, що "доросте до небес": "Так, заглиблення в себе відмежовує один вид мистецтва від іншого, але так само порівняння знову з'єднує їх у внутрішньому прагненні" [26, с. 38].

Філософ П. Флоренський розглядав розвиток кожного мистецтва в житті людей як шлях від окремого мистецтва до духовних цінностей, які набагато ширші за рамки окремого мистецтва. Синтез мистецтв розглядається ним як точка "омега". "Не до мистецтв, а до Мистецтва, углиб до самого осередку Мистецтва як першоєдиної діяльності прагне наш час". (П. Флоренський).

Поняття інтеграції співзвучне визначенню синестезії, синкретизму. Синкретизм наявний у селянських народних обрядах і мистецтві. "Синкретизм (з гр. – "з'єднання") – нерозчленованість, що характеризує нерозвинений стан якого-небудь явища" [36].

Синкретизм як нерозчленованість, що характеризує нерозвинений стан явища, наприклад, мистецтва періоду "дитинства" людства, означав, насамперед, те, що музика, танець, спів, поезія не були відділені один від одного в той далекий час. Так само нерозчленовані й психічні функції на ранніх стадіях розвитку дитини, отже, синтез мистецтв життєво необхідний для повноцінного розвитку дітей. Про синкретизм дитячого мистецтва розмірковував Р. Арнхейм [1].

Природа художнього зображення найбільш чітко й просто "ілюструється" малюнками маленьких дітей, тому необхідно детально аналізувати процес розвитку й удосконалювання творчої діяльності. Арнхейм убачає різючу

подібність між художньою роботою дитини й творчістю дорослих людей, що перебувають на початковій стадії художнього розвитку (так зване "примітивне мистецтво"). Подібне порівняння не популярне сьогодні через стиль сучасного мислення, відповідно до якого вважається більш науковим обговорювати розходження, ніж подібність (Р. Арнхейм) [1].

Явище інтеграції (з латинської "integration" – відновлення – від "integer" – цілий) розглядається в сучасній науці як аспект процесу розвитку, пов'язаний із об'єднанням у ціле раніш різнорідних частин і елементів [36]. Під керівництвом Б.П. Юсова і Л.Г. Савенкової розроблений комплекс програм, спрямованих на багатобічний розвиток художньо-образного мислення дітей, виявлені критерії рівня художньої розвиненості, педагогічні умови інтегрованого опанування мистецтва.

Визначено такі принципи інтегрованого підходу.

1. В основі лежить поняття поліхудожнього розвитку. Усі мистецтва виступають як явища життя в цілому, кожна дитина може успішно просуватися в кожному з видів художньої діяльності й творчості.

2. Мистецтво взаємодіє навіть у тому випадку, якщо вчитель про це не знає або не хоче на це зважати. Кольори, звук, простір, рух, форма тісно пов'язані, взаємозамінні. Вони є різним вираженням тих самих духовних явищ і якостей світу. В інтегрованому підході важливо враховувати внутрішні, образні, духовні зв'язки мистецтв – на рівні творчого процесу. Це потрібно відрізнити від звичних міжпредметних зв'язків або взаємного ілюстрування одного мистецтва прикладами іншого – за їх сюжетом і змістом.

3. Інтегрований підхід передбачає врахування географічних, історичних, культурогенних чинників осмислення творів мистецтва в єдиному потоці культури. Мистецтва розвивалися нерівномірно, причому в деяких народів у певні історичні періоди деякі мистецтва або переважали, або просто були відсутні.

4. Врахування регіональних, національно-історичних художніх традицій, пов'язаних із місцевістю, матеріальними об'єктами, духовною спрямованістю народу. Зв'язку регіональної і світової художніх культур.

5. Зв'язки мистецтва з науками в єдиному полі творчих проявів людства там, де вони живляться досягненнями один одного, нерідко поєднуючись в одній особі. Першорядне значення має опора на дитячу художню творчість, творче розкриття дитячої особистості в різноманітних формах і видах

художньої діяльності, на відміну від колишніх програм, оснований на навчанні елементів професійного мистецтва [26, с. 40].

Л.Г. Савенкова, продовжуючи дослідження Б.П. Юсова, розробила й апробувала в широкій практиці нетрадиційний підхід до викладання мистецтва в дитячій освітній установі з позицій предметно-просторового, поліхудожнього напрямку (спираючись на теорію Б.П. Юсова), тобто "прожити" просторовий образ мистецтва (освоїти, вивчити й усвідомити його з різних позицій).

Виділений підхід до опанування мистецтва дітьми розглядається з позицій "екології культури", збереження культури, збереження історії культури, загальнолюдських, художніх і естетичних цінностей, оскільки для людини "важливе середовище, створене культурою її предків і нею самою. Якщо природа необхідна людині для її біологічного життя, то культурне середовище настільки ж необхідне для її "духовної осілості", для її прихильності до рідних місць, для її моральної самодисципліни й соціальності" (Д.С. Ліхачов).

Інтеграція різних видів художньо-естетичної діяльності в дошкільному дитинстві має природний характер. Особливості віку не дозволяють формувати творчу діяльність дітей із опорою лише на конкретну діяльність, без підкріплення будь-якого продуктивного виду діяльності словом, пластичним рухом, програванням. Без цього дитині складно розкрити, пояснити бажану дію. З огляду на вікові особливості маленька дитина легко перевтілюється, активно спілкується й швидко включається в гру, захоплюючись вигаданим образом, дією. Тому будь-який вид творчої роботи дітей доцільно підкріплювати іншими видами художньої діяльності (жестом, словом, грою тощо).

Традиційні види дитячої художньої діяльності – малювання, ліплення, аплікація та інші – у їх предметному вираженні не дають можливості повною мірою реалізувати завдання творчого розвитку дитини.

Інтеграція видів художньої діяльності найбільш ефективно забезпечує потребу кожної дитини вільно проявляти свої здібності й виражати інтереси, оскільки, з одного боку, дає більш багатоплановий і динамічний художній зміст і, з іншого, – менш прив'язана до стандарту (стереотипу) в пошуку задумів, виборі матеріалів, технік, форматів, що забезпечує високий творчий потенціал; привносить у діяльність дітей різноманітність і новизну.

Діти дошкільного віку часто самостійно інтегрують види образотворчої діяльності. Особливо яскраво це проявляється в діяльності експериментування з художніми матеріалами (папером, глиною), інструментами (олівцями, пензликами, стеками) і в процесі опанування способів створення образу й

засобів художньої виразності. Так дошкільники різного віку із захопленням розглядають і обстежують натуру, запропоновану для малювання або ліплення, вивчають "на око" і тактильно (обмацуючи руками) художні матеріали, форми поверхні; опановують найрізноманітніші прийоми особливості фарб, паперу, олівця, пастелі, воскової крейди, тканини, листя та інших природних матеріалів.

За умов інтеграції образотворча діяльність виступає як соціально-педагогічне явище, що, з одного боку, формує творчу особистість кожної дитини, забезпечує розвиток її самосвідомості, забезпечує можливості самореалізації і, з іншого, – забезпечує формування позитивно стійких взаємодій дитини в співтворчості з однолітками й дорослими.

Стрижневою основою кожного блоку виступає художній образ, який діти сприймають у процесі ознайомлення з творами мистецтва (оригіналами) і творчо відтворюють у різних видах художньої діяльності.

В інтегрованому творчому процесі діти створюють емоційно-виразні образи, самостійно обираючи вид діяльності, адекватні матеріали й способи. У дизайні-діяльності (Г.Н. Пантелєєв) у дошкільників виникає потреба спілкування з результатами власної творчості (костюми, декорації, ігрові атрибути, елементи інтер'єру та ін.). Між образотворчим мистецтвом і продуктивною діяльністю дітей установлюються інтегративні взаємозв'язки різних видів і рівнів (у т. ч. інтегративні форми ізопросторових характеристик дитячого дизайну).

Відомо, що дидактична інтеграція не лише змінює якісні параметри змісту освіти, а й стимулює утворення нового знання – відбувається характерний перехід кількості в якість. Тож на відміну від традиційних занять мистецького спрямування з монозв'язком, заняття із застосуванням міжсферних зв'язків ("Природа", "Культура", "Люди", "Я сам") дають додаткові можливості для формування у дітей мистецьких уявлень, знань та умінь, набирають духовно-світоглядного та емоційно-естетичного наповнення.

На думку О.Терещенко, старшого наукового співробітника лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання АПН України, **інтегровані технології** передбачають кількісне збільшення та якісне збагачення зіставлень, паралелей, аналогій, стимулювання міжсенсорних асоціацій, розширення діапазону, художньо-естетичних узагальнень [35, с. 10].

Вимоги до розвивального середовища

Безперечно, сіре, буденне оточення навряд чи сприятиме формуванню яскравої, творчої особистості. Тож створення умов для розвитку дошкільника відповідно до його культурних потреб, здібностей – одне з першочергових освітніх завдань. Рационально організоване соціальне, природне, предметно-ігрове середовище має забезпечувати насамперед розвиток власного "Я" дитини.

Оптимально організованим розвивальним середовищем є таке, яке спрямовує пізнавальну активність дітей на сприймання прекрасного, емоційний відгук на красу навколишнього світу, на вміння помічати, бачити, чути й шанувати цю красу, формування бажання та вміння відтворювати її різними мистецькими засобами.

Для дитини вагоме є те, що вона чує, бачить, пізнає, але для її повноцінного розвитку не менш важливо й те, як вона діє, учиняє, як застосовує свої знання. Наприклад, саме тільки вміння розрізняти основні кольори палітри та знання пір року не є гарантією того, що малюк зуміє пов'язати пору року з характерними для неї барвами.

Створюючи розвивальне середовище за сферами життєдіяльності "Природа", "Культура", "Люди", "Я сам", слід подбати про сприятливі умови для формування особистісної культури дошкільника, про структурування змісту та систематизацію навчально-виховного матеріалу в нерозривному зв'язку, застосування інноваційних *педагогічних технологій*. Останні базуються на *методах і прийомах порівняння* – на встановленні спільних і відмінних рис між різними природними й художніми явищами за допомогою образних асоціацій [35, с. 11].

Організація образотворчої діяльності дошкільнят

Для збагачення змісту навчання та виховання важлива інтеграція не лише видів мистецтва, а й видів образотворчої діяльності (малювання – аплікація, ліплення – малювання, конструювання – малювання, ліплення – аплікація тощо). Це допоможе дитині цілісно передавати почуття, відтворювати образи, предмети та явища у своїй роботі.

Діти повинні мати можливість більше спостерігати, малювати, використовувати різні матеріали. Поєднуючи завдання, спрямовані на розвиток творчої активності, ініціативності, образного мислення, уяви, фантазії, сприйнятливості до краси в навколишньому, на формування бажання зберігати

й творити красу, дорослий розвиватиме не лише **креативне, логічне мислення** вихованців, а й їхні моральні почуття.

Якщо раніше образотворчу діяльність дитини педагога спрямовували на здобуття технічних умінь та навичок, то на сучасному етапі головним для дитини мають бути **радість, задоволення** від самого процесу образотворчої діяльності. Оцінюючи роботу, педагог враховує не тільки її якість, а й якими зусиллями був досягнутий результат [35, с. 11].

Дуже важливо простежити, як втілюються дитячі враження, отримані під час спостережень, сприймання явищ та предметів у процесі виконання дітьми наочно-образних і наочно-дійових видів творчих завдань, у самих результатах їхньої творчості. Змістом **організованих спостережень** є навколишня дійсність: світ природи, людей, предметів. Почуття, образи, уявлення, переживання, які виникають у малюка під час спостережень, акумулюються в його пам'яті, стають основним джерелом для створення художнього образу.

У ході **практичної діяльності** увагу дітей варто здебільшого зосереджувати на відтворенні форм "на око", а живописно-колоритне рішення вчити передавати "за відчуттям". Не варто забувати про формування вміння працювати з різними художніми матеріалами, у різних техніках, добирати адекватні засоби для реалізації задуму.

Сьогодні в дошкільних закладах домінує **групове заняття** як цілеспрямована та унормована форма надання дошкільникові знань, умінь та навичок.

Працюючи за новою Програмою, педагог має дозувати й урізноманітнювати такі заняття, вводячи в свій арсенал **підгрупові, індивідуальні, парні та міні-заняття**. Річ не в тому, щоб повністю відмовитися від традиційної форми організації навчання. Вона доречна на певному етапі пізнавальної діяльності, при ознайомленні з творами мистецтва, але не має бути схожою на шкільний урок. Таку звичну та зрозумілу для багатьох поколінь вихователів форму роботи як "заняття" слід розглядати як зайнятість дитини протягом реального часу з наданням пріоритету спілкуванню, обговоренню, спостереженню. Тому заняття з **формування художніх умінь** мають бути спочатку **індивідуальними, парними, а потім груповими** (з 5-6 дітьми).

Міні-заняття краще проводити з малою групою вихованців (очі в очі, з 4-5 дітьми) тривалістю від 10 до 15 хвилин, при цьому важливо дати кожній дитині можливість закінчити свою практичну роботу. Добре, щоб

під час групових занять з образотворчого мистецтва *звучали музичні та літературні твори* відповідної тематики. Комплексні, колективні, підсумкові заняття можуть тривати від 30 хвилин до години, залежно від зацікавленості, бажання, самопочуття кожної дитини. Дошкільник сам має визначити тривалість своєї зайнятості образотворчою діяльністю.

Художні техніки й матеріали до занять варто добирати так, щоб кожна дитина працювала на власний успіх, а процес творення давав задоволення усім учасникам.

Створити, емоційно-позитивні умови для того, щоб діти могли в будь-який час займатись улюбленою справою, навчити їх доводити розпочате до кінця, рахуватися з інтересами інших – компетенція та обов'язок педагога.

Спостереження за розмаїттям природи (*сфера "Природа"*) та багатством її явищ сприяють інтенсивному пізнанню навколишнього світу. Під час спостережень явищ природи варто вчити дітей зважати на пору року, добу; *порівнювати* лінії, фактуру, колір, форму природних об'єктів із їхніми зображеннями у художніх творах, *досліджувати* природні явища та *обстежувати* природні матеріали (глину, вугілля, крейду, рісок, камінці, мушлі, листя, насіння, плоди дерев), *ставити експерименти* з природними матеріалами (вологим піском, снігом тощо). Естетичне та екологічне ставлення старшого дошкільника до природного світу стане осмисленим та активним, коли він навчиться не лише сприймати його красу, а й відтворювати її певною мірою, користуючись набутими знаннями та вміннями.

Введення дошкільника у світ (*сфера "Культура"*) практичної і духовної діяльності дітей сприяє формуванню в нього потреби реалізувати свої творчі здібності, дає змогу навчити його радіти продуктам власної діяльності та праці інших людей, диференціювати їх на "мої", "наші", "чужі". Важливим результатом оволодіння старшим дошкільником мистецькою діяльністю є *усвідомлення себе творчою особистістю* зі сформованим емоційно-ціннісним ставленням до рукотворного світу.

Як відомо, дошкільнятам властива підвищена пізнавальна активність, образне мислення, емоційна чутливість при сприйманні предметів, явищ природи та життєвих ситуацій [33, с. 19].

Дошкільне дитинство – вік інтенсивного розвитку уяви, фантазії та асоціативної пам'яті. Первинні естетичні емоції, викликані спілкуванням

із навколишнім, безпосередньо впливають на зміст та динаміку сприймання, розвиток уваги, уяви, мислення, пам'яті. Саме на **сприйнятті образів** та відтворенні їх у слові, пластиці, малюнку і базується процес інтегративної мистецької діяльності дошкільника. Коли вихователь читає казки, прислів'я, загадки, розповідає про народні звичаї, обряди, діти запам'ятовують нові вирази, слова, а згодом використовують їх у власному мовленні.

Використання **поетичних, музичних, літературних** творів, доступних дітям певного віку, посилює емоційне сприймання, допомагає диференціювати різноманітні художні образи та засоби їх створення.

Займаючись образотворчою діяльністю з дітьми, педагог має широко послуговуватися засобами виразності **поетичного мовлення**: образними порівняннями, словами, що позначають моральні якості людини (добрий, милосердний, доброзичливий, мудрий, людяний, жадібний, злий, недобрий, сором'язливий, працьовитий, совісний, чесний, мужній).

Оскільки в процесі образотворчої діяльності дитина прагне самостійно використовувати художні виражальні засоби, варто обладнати **постійно діючу "художню студію"** – окрему кімнату (куточок у загальній груповій кімнаті). У ній мають бути зручні меблі – відповідно до віку, дібрані за розміром та формою стільці, столи, мольберти, на стінах – репродукції творів художників, оформлені виставки робіт дітей батьків, вихователів, затемнення на вікнах для показу слайдів, магнітофон, програвач, для малювання пальчиками чи пензликами, для роботи з глиною чи клеєм – фартушок або балахон художника (скажімо, татова сорочка, вдягнена задом наперед), волога серветка, велика добірка мистецьких творів, різноманітне художнє приладдя.

"Художня студія" має бути доступна для дитини. Продумана організація як індивідуальних, так і колективних видів образотворчої діяльності, створення ігрових ситуацій, добір художніх технік, спрямованих на гарантоване досягнення успіху – все це не лише забезпечує дитині радість пізнання, а й докорінно змінює її самооцінку, стосунки з однолітками, самопочуття та стає своєрідним пусковим механізмом для розвитку особистості.

Сформувані в дошкільника загальнолюдські моральні цінності та ціннісні орієнтації (*сфера "Люди"*) допоможуть педагогові засоби мистецтва. Життя дитини має постійно наповнюватися подіями фактами, емоціями, враженнями. Розглядаючи картину соціальної тематики, слід учити дитину говорити про твір

виразно, емоційно, добираючи образні порівняння, епітети метафори, відповідно змінюючи інтонацію голосу. Все це спонукає дитину уважніше вслухатися в слова, музику та пильніше вдивлятися в картини, репродукції, ілюстрації, в саме життя.

Варто, щоб спочатку дорослий розповідав про власні відчуття від сприймання твору, про те, що йому сподобалося, що він пригадував, про що мріяв, коли споглядав картину, а потім дати дитині можливість висловити свої почуття та враження. Таке сприйняття художніх творів підштовхне малюка до ґрунтовнішого підходу, додасть йому впевненості у власних можливостях.

Оцінка дитячих художніх творів

Для старшого дошкільника вкрай важливою є оцінка авторитетного (для нього) педагога. Тому слід приділити більше уваги тому, що і як оцінюється, чи не недооцінюються докладені дитиною зусилля. Варто вказати на істотні помилки в роботі, але водночас оптимістично прогнозувати діяльність, дати вихованцеві слушну пораду. Дитина чекає похвали бажає щоб дорослий побачив у її витворі те, що вона хотіла зобразити. Ні в якому разі не можна висміювати дитину за невдалу роботу, критикувати її за помилки та невміння, властиві цьому віку. Не припустиме й байдуже ставлення до дитячої роботи. Оцінювати слід насамперед не кількість, швидкість, вправність, а старанність, наполегливість, завершеність, моральні та душевні затрати. Шкідливо й захвалювати дитину, бо вона повірить у свою винятковість, а це може негативно позначитися на її подальшому моральному розвитку [35].

Не можна також порівнювати художні роботи дітей. Порівнювати можна досягнення дитини в зростанні власної спроможності. Наприклад, "Сьогодні твоя робота сповнена радістю теплом, кольори яскраві й свіжі. Можна відмітити цікаве рішення побудови композиції, вдало дібраний, насичений подіями сюжет, колоритно передано характер персонажів тощо. Варто привчати дитину бережно ставитися до своїх робіт, зберігати їх у власній папці.

Недопустимо ховати чи ставити папку дитини на полицю так, щоб вона не мала змоги вільного доступу до неї. Час від часу малюк може переглядати роботи разом із друзями та рідними. Це вкрай важливо, бо батьківський інтерес, дружба підтримка та бережливе ставлення до дитячої творчості закріплюють у дитини повагу й довіру, викликають бажання поділитися задумом, розповісти про свої невдачі [26, с. 30].

Особливе місце в роботі з дошкільником посідає формування в нього позитивного самоствалення, розвиток власної значущості, виховання ціннісного ставлення до себе (*сфера "Я сам"*). Важливо також учити дитину передавати свої враження, думки, почуття в художньому образі, порівнювати й вносити корективи у власну поведінку та проявляти елементи творчості. При постановці завдань з образотворчої діяльності слід урахувувати стать дитини та її особистісну культуру. Педагог має *запрошувати малюка до співпраці*, пропонувати варіанти виконання роботи, різновиди образотворчої діяльності, не вимагаючи при цьому, не залякуючи, не погрожуючи, не караючи. Дитина має право не погодитися з педагогом і може відстоювати свою думку.

Дошкільника варто заохочувати до самостійної образотворчої діяльності. Вільний доступ до художнього приладдя дозволить йому самостійно обирати художні матеріали й техніки, теми й сюжети час для образотворчої діяльності та її види. За умови об'єднання в малі групи чи пари дитині надається право вибору партнерів і за статтю, і за інтересами. Вихователь тут виступає у ролі консультанта. Він допомагає знайти рішення, підводить до відкриття, вчить "входити" в ситуацію і стан персонажа, втілювати образ у малюванні, аплікації, ліпленні. Дорослому варто пропонувати такі творчі завдання, які активно спонукають до проявів смаку, відчуття кольору, ритму, композиції, творчого мислення, уяви і фантазії [35, с. 11-13].

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАНЯТЬ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Сучасні інноваційні процеси у практиці дошкільної освіти зумовлені орієнтацією на розвиток особистості, як успішної, самодостатньої людини з розвинутими інтелектуальними спроможностями, чуттєвістю до краси у всіх формах її існування, умінням переживати радість і творче натхнення під час "зустрічі з красою"; прагненням до життєдіяльності "за законами краси", гармонізації стосунків у системі "Я - Світ".

На думку К.В.Тарасової, на кожному віковому щаблі дошкільного дитинства інтегруючою основою образотворчої діяльності дошкільняти виступає провідна художня здатність:

- у 3-4 роки – здатність сприймати кольори, їх активно опанувати як основного засобу вираження живопису;
- у 4-5 років – здатність сприймати форму як основного засобу вираження формоутворення;

- у 5-6 років – здатність до сприйняття й опанування композиції як засобу komponування, планування, художньої виразності.

Перший рік навчання

Навчання з образотворчого мистецтва в групах першого року навчання проводяться 2 рази на тиждень, тривалість занять до 1 год. Заняття з образотворчого мистецтва, на відміну від хореографії, з дітьми 4-5 років проводять за участю батьків, оскільки потрібна особлива підготовка до занять (олівці, які потрібно заточити, гуаш відкрити, домашнє завдання записати тощо).

Для успішної роботи з образотворчого мистецтва необхідно створити умови, а саме спеціально обладнаний кабінет (як говорили вище – "художню студію"). Для цього треба мати добре освітлену кімнату (світлий колір стін, добір меблів, наочні куточки, планшети з наочністю) з вікнами, які виходять на північ, в кімнаті чи поруч з нею бажано, щоб був водопровід. Якщо ж його немає, потрібно мати великий глечик з чистою водою і глечик для брудної води або відро [33, с. 9].

 Організація робочого місця дитини й вихователя – це дво- або одномісні парти або мольберти, пристосовані для малювання з відповідним нахилом, з пристосуванням місця для фарб, пензликів, олівців і гумок.

Для демонстрації слайдів потрібні засоби затемнення, та екран, робоче місце вчителя – стіл, в якому обладнується місце для зберігання необхідних дидактичних матеріалів, документів, роздаткового матеріалу тощо.

У кабінеті (групі) мають бути шафи або стелажі для учнівських робіт, для просушування робіт, місце для наочності, доцільно мати дві пересувні підставки для встановлення наочності: глечика, вази з фруктами чи геометричних фігур. Крім того, у кабінеті (групі) мають бути чучела птахів (маленьких і великих), зразки скульптури тварин, а також іграшки, ілюстрації до казок, байок, літературних творів, твори декоративно-прикладного мистецтва, картонні фігурки людини, тварин з рухомими частинами, елементи орнаментів за регіонами мистецьких шкіл України, окремі моделі (дерева, будинки, гори, ліс, машини тощо).

Оволодіння вмінням зображувати неможливо без цілеспрямованого розвитку сприйняття, тому під керівництвом педагога діти вчать аналізувати предмети, сприймати явища. Вихователь знайомить з різними

художніми секретами, використовуючи зразки предметів народних промислів, творів мистецтв, ілюстрації тощо.

На першому році навчання головна **виховною метою** є вчити дитину бачити красу в природі, навколо себе, в предметах, явищах і відтворювати свої почуття в лінії, формі, об'ємі, кольорі за допомогою різних матеріалів і в різних техніках. **Навчальною** – вчити бачити і засвоювати абетку техніки зображення, розвивати технічні навички, вчити досконало та охайно використовувати художні інструменти та матеріали.

Практична робота з художньої діяльності має здійснюватися за такими навчальними проблемами:

- розвиток сприймання предметів;
- розвиток образного мислення;
- розвиток практичних (технічних) навичок [33, с. 10].

Практична діяльність:

1. Засвоєння різних художніх навичок, технік, прийомів роботи з художніми матеріалами.

2. Оволодіння елементарними композиційними прийомами, елементами кольорознавства, розвиток просторових уявлень тощо.

Перш ніж приступити до навчання дітям доцільно ознайомитися з художніми матеріалами, вчитель має розповісти про олівці прості і кольорові.

Процес навчання слід будувати за принципом "від простих до більш складних" завдань. Тому, поки діти не засвоять елементарних засобів образотворчої діяльності, доцільно деякий час малювати олівцями.

Набувши певного досвіду малювання простим олівцем, можна перейти до малювання фарбами. Малювання фарбами потрібно розпочинати з пояснюючої бесіди про фарби, види фарб та їх використання; про пензлі, саме як користуватись пензликом, які пензлики потрібні для роботи. Потрібно показати наочно деякі вправи пензликами різних номерів і різними видами фарб.

Заняття має складатися з основних трьох елементів, які тотожні законам художньої творчості:

- 1) сприйняття (бесіда);
- 2) формування творчого задуму;
- 3) практично-творча робота [33, с. 11].

Вихователь знайомить на заняттях образотворчого мистецтва з творами: настінним розписом, рушником, тарілочками, декоративно-прикладними творами, ілюстраціями до книжок тощо.

Можна крім репродукцій ознайомити дітей зі слайдами, в яких є зображення архітектури та інтер'єрів, декоративно-прикладні види зображення – рельєфи й вітражі, скульптура тощо. Художні твори бувають різні і виконують їх художники в різних матеріалах: на картоні, на полотні, на папері, в глині з використанням різних інструментів та художніх матеріалів.

На заняттях образотворчої діяльності діти теж будуть створювати свої малюнки лініями, в кольорі, в об'ємі. Вихователь показує роботи інших дітей, малюнки, декоративні роботи тощо. Після демонстрації робіт вихователь звертає увагу на те, що для виконання певної роботи використані певні художні матеріали.

Отже, вихователь знайомить дітей і батьків з тими матеріалами, якими будуть працювати діти: кольоровими олівцями, простим олівцем, фарбами, папером, фломастером, крейдою тощо.

Вихователь на дошці або планшеті (з правого боку) прикріплює аркуш паперу, на якому намальовано послідовність вправ різними лініями (рівними, кривими). На початку практичної роботи вихователь пояснює дітям, як користуватись олівцем, що потрібно намалювати простим олівцем.

Спочатку маємо визначити положення робочого аркуша.

Порядок розміщення вправ – зліва направо:

- три рівні лінії вертикально;
- три рівні лінії горизонтально;
- три лінії горизонтально зі звуженням догори з перетином посередині;
- три лінії з нахилом (щоб отримати ялинку) тощо.

Намалювати три рівних лінії і з'єднати вертикальними прямими, щоб отримати рахівничку [33, с. 13].

Варіанти тематичних занять

Тема: *Виконання вправ простим олівцем, рівних та кривих ліній. Лінійне зображення елементів природи (трави, води).*

Мета: Дати уявлення про лінію, форму і вчити зображувати елементи природи.

Графічні роботи – зразки.

Варіант заняття 1.

Тема: *Малювання тварин.*

Мета: Виховувати почуття любові до природи, розвивати спостережливість, вчити зображувати тварин у статичному положенні; розвивати елементарні навички малювання з зображенням природи та тварин, розвивати естетичні почуття.

Завдання: намалювати зайчика в лісі [33].

Варіант заняття 2.

Тема: *Зображення ведмедя.*

Мета: Вчити малювати ведмедя, розвивати вміння передавати пропорції, розвивати вміння сприймати складну форму, вчити аналізувати конструктивну побудову картини, розвивати вміння застосовувати різні матеріали, прийоми роботи малювання фарбами тварин.

Обладнання: Папір, гуаш, олівець, м'яка іграшка та наочний матеріал, який допоможе дітям уявити цю тварину, наприклад, репродукції дитячих казок, де є ведмеді тощо.

Хід заняття:

I. Вступна бесіда

Вихователь починає заняття з бесіди, розповідає все, що знає про цю тварину, дає характеристику ведмедю, характеристику рухів ведмеді, його діяльності, кольору тощо.

Чим відрізняється він від інших звірів? – розміром; який веселий цей звір (хто був у цирку).

Яка поведінка ведмедя? Як він ходить?

Якого кольору бувають ведмеді тощо.

Перед виконанням малюнка вихователь з дітьми роздивляються іграшку ведмедя, ілюстрації, де є зображення ведмедя.

Звертається увага на пропорції ведмедя, форми фігури тварини: голову, тулуб, лапки, детально розбираються елементи тулуба ведмедя. Якщо є змога – дати дітям потримати у руках іграшкового ведмедя, тактильне ознайомлення, оцінювання полегшить подальше малювання.

Коли діти починають перший етап малюнка – намічають олівцем зображення ведмедя, можна допомогти намалювати спочатку голову ведмедя так, як малюють грушу в горизонтальному положенні, а потім домальовують кругленькі вушка, помічають великий тулуб фігури ведмедя, в ньому вимальовують невеличкі лапи, бо це – бурий ведмідь.

Готове лінійне зображення послідовно заповнює весь аркуш зображенням лісу. Коли малюнок закінчено, вихованці починають роботу фарбами [33].

Варіант заняття 2-3.

Тема: *Знайомство з прямокутними формами.*

Мета: Ознайомити з предметами прямокутної форми, вчити малювати кольоровими олівцями, розвивати здібність самостійно підбирати колір, розвивати художні смаки, виховувати охайність.

Завдання: Зобразити вагончик з віконцями, використовуючи всі кольори веселки.

Обладнання: Папір, альбом для малювання, прості та кольорові олівці, гумка; наочний малюнок із зображенням веселки.

Практична робота: Організація виконання завдання.

Заняття складається з двох частин:

- 1) виконання малюнка за алгоритмом педагога;
- 2) творча робота.

Для того, щоб намалювати прямокутні вагончики, вихователь показує дитячий малюнок і нагадує, що таке прямокутна форма. Разом з дітьми вихователь аналізує дві форми: квадрат і прямокутник.

Адже, різниця між ними – у видовженні однієї із форм, ця форма і буде прямокутником. Вихователь разом із вихованцями розглядають оточуючі предмети і запитує, якої форми ці предмети, потрібно знайти схожі форми, охарактеризувати їх, вияснити форму всіх частин тулуба ведмеда.

Під час пояснення вихователь показує на дошці алгоритм малювання вагончиків з паровозом і, після лінійного зображення, пропонує дітям замалювати не тільки вагончики, а й природу навколо, місце, де проходить колія – чарівний свій край.

Малюнок має бути доволі виразним, чималим. Йому має бути на листку паперу достатньо місця, малюнок має бути не замалий і не зavelикий (закладаються перші композиційні вміння і навички дитини).

Вихователь пояснює, що після лінійного зображення потрібно виконати малюнок у кольорі. Діти мають використовувати всі спектральні кольори – червоний, оранжевий, жовтий, зелений, голубий, синій, фіолетовий.

Вихователь показує на окремому аркуші паперу олівцями нанесення штриха так, щоб він був насиченим, Діти малюють за педагогом і доповнюють свій малюнок власним змістом.

Якщо малюнки ще не закінчені, їх можна закінчити на наступному занятті [33].

Варіант заняття 4.

Тема: *Знайомство з гуашевими фарбами.*

Завдання: Малювання зими. Розвиток у дітей навички сприймання зимового пейзажу, вміння працювати з гуашевими фарбами.

Мета: Вчити користуватися художніми матеріалами, змішувати фарби на палітрі, правильно тримати пензлика, легко і вільно проводити різні за характером лінії й мазки для подальшого зображення стовбура дерева, лінії землі, сугорбів, гілок дерев тощо.

Розвивати художній смак, творчу активність, спостережливість, вміння милуватися природою.

Виховувати здатність аналізувати явища природи й знаходити красу в природі, передавати простір, виховувати акуратність при роботі з фарбами.

Обладнання: Папір кольоровий, гуаш, пензлики різних розмірів, ілюстрації, фото з зображення зимової природи, роботи дітей минулих років.

Хід заняття:

I. Вступна бесіда

Заняття починається показом ілюстрації та робіт вихованців минулих років. Після детального розгляду вихователь запитує у дітей, якими фарбами користувались художники, відтворюючи зиму, згадують, які кольори відносяться до холодних, які потрібно змішувати фарби, щоб отримати колір зимового морозного ранку, зимового неба, снігу.

Далі діти аналізують пейзажні плани, спостерігаючи природу з вікна кімнати. Після бесіди, пригадують, що вони бачили на дворі, який був сніг, дерева, небо, кущі. Визначаються особливості пейзажу, які помітили діти.

Після детального пояснення вихователь дає завдання малюкам намалювати зиму – передати свій настрій в кольорі і тільки пензлем.

II. Алгоритм виконання практичної роботи

Відмінністю цього заняття є те, що діти малюють тільки пензликом і їм потрібно регулювати нахил і нажин пензлика відносно до аркушу паперу, оскільки пензлик м'який на відміну від олівця.

Кінчиком пензлика торкаємося аркушу, тримаючи паличку догори, рука при цьому не лежить на столі, а тримається над столом, тоді виходить у нас тоненька лінія. Опиратися можна ліктем. Кисть руки має біти вільною.

Розмішувати гуашеві фарби потрібно з водою до сметано подібного стану. При роботі обов'язково потрібна палітра – цупкий папір або пластиковий прилад, на якому розмішують та змішують фарби [33].

Другий рік навчання

На другому році навчання у дитини більш широко розвивається образне мислення, вивчається кольорове сприйняття навколишнього світу. Надається можливість дитині самостійно відтворювати свої почуття в кольорі в тих фарбах і техніках, які дитина сприймає в природі, пізнає на заняттях. При навчанні малювання "*за спостереженням*" розвивається, вміння цілеспрямовано спостерігати форму предметів та їх положення.

Діти вивчають більш досконально особливості техніки роботи пензликом, особливості кольорознавства, правила отримання з однієї фарби декілька різних відтінків.

Наприклад, як із синьої потрібно зробити голубу, або з червоної фарби – рожеву, або з жовтої – світло-жовту. Всі ці допоміжні кольори можна отримати через сполучення основних кольорів з білою фарбою. І складні затемнені, темні кольори можна отримати сполученням основних кольорів з чорним кольором. Вивчаються теплі й холодні кольори. Засвоєння правил користування фарбами й пензликом – є однією із початкових вправ.

Рух пензликом у різних напрямках на папері з фарбою певного сполучення – це перші вправи. Вихователь добирає для дітей такі завдання, які знайомлять їх із різними техніками, наприклад, "*залиття*", зображення неба, і технікою "*припаювання*" виконується зображення дерева з одного нашарування на інший, та застосування мазків різної форми при моделюванні дерев, інших природних форм, чи предметів.

На основі досвіду першого року навчання у програмі другого року навчання ускладнюється. Перед дітьми ставиться завдання доводити задумане до більш чіткої форми. На практичних заняттях розширюється сфера знайомств із новими поняттями та термінами мистецтва, на другому році навчання діти займаються не тільки малюванням, а й ліпленням, аплікацією у повному обсязі. Діти знайомляться із зразками скульптури і декоративно-прикладного мистецтва, з творами живопису, графіки.

Завдяки сприйняттю декоративного мистецтва збагачується уявлення дітей про колір, ритм, симетрію, об'ємну форму. Пам'ятаємо, що формування образотворчих навичок здійснюється за принципом "від простого до

складного". У розвитку технічних навичок ураховуються особливості мислення і сприйняття дітьми завдань.

Важливо навчити дітей цілісно сприймати загальну форму в об'ємі та відображати її на площині, не забуваючи про деталі.

Продовжується вивчення кольорів та подальше вдосконалення навичок роботи акварельними фарбами, розвиток естетичних почуттів на заняттях із закріплення вивчених навичок та вироблення нових умінь.

Специфіка художньої діяльності полягає в тому, що одні й ті самі навички, вміння відшліфовуються при виконанні різних зображень у різних техніках і матеріалах.

Діти не можуть створювати образ зразу, не оволодівши хоч би якою-небудь здатністю передавати в малюнку характерні особливості предмета – форму, побудову, колір, тому завдання виконується в малюнку, ліпленні, аплікації, що було пройдено за програмою і самостійно. Від естетичного сприйняття самого предмета формується уявлення про його художній образ. Для розвитку естетичного почуття дуже важливо знайомити малюків з предметами, підкреслювати їх красу та образне зрівняння: це й почуття кольору і ритму, і конструктивну форму, розвивати почуття кольору, форми в просторі. Чим більше діти розрізняють кольорів і відтінків, тим глибше вони можуть відчути радість від красивих кольорових сполук, таким чином розвивається художній смак.

Вихователь повинен керувати всіма процесами дитячої художньої діяльності, пов'язаними зі створенням художнього образу, формуванням уявлень про його якості і узагальнене втілення задуму в малюнку, ліпці, аплікації.

У різній художній діяльності вихователь повинен знайомити дітей з творами мистецтва. Добре мати ілюстрації, малюнки, виконані в різній манері, стилі. Доречно показати дітям виразні засоби, які використовують художники (в кожному виді мистецтва є свої виразні засоби і основи потрібно давати дітям змалку), бо характерною рисою художньої творчості є створення виразних зображень при малюванні, особливо з натури.

Аналізуючи предмети, вихователь з дітьми звертає увагу на їх красу, дізнається проте, що цікавого, чим корисні предмети, чому подобаються вони або навпаки. Всі ці сторони тісно пов'язані між собою і виступають характеристикою навчального, пізнавального та естетичного боків образотворчої діяльності [33].

Основні завдання в декоративному малюванні:

- Вчити дітей створювати елементарний орнамент.
- Ознайомити з основними композиційними прийомами (вибір композиційного центру, симетрії в композиції, ритм форм зображувальних пропорцій, масштабність тощо).
  - При створенні орнаменту застосовується принцип симетричності.
  - Потрібно вчити дошкільнят малювати і спрощувати (узагальнювати) прості форми, квіточки нескладної форми, гілочки, листочки в декоративне зображення, орнамент, особливо на заняттях аплікацією.
  - Знайомити з традиційними мотивами орнаменту в декоративно-прикладному мистецтві – рушника, вишиванки, писанки, витинанки тощо.

Виконання композицій на різні теми

При малюванні композиції на теми важливе значення має формування в малюків умінь давати образну характеристику персонажам, передавати їх взаємозв'язок, застосовувати оригінальну композицію.

Важливе значення при створенні тематичних малюнків має побудова композиції, визначення сюжетно-композиційного центру, передача руху або стану спокою, рівноваги частин малюнку, передача ритму тощо.

При виконанні загального ескізу композиції над сюжетним малюнком використовуються різні шляхи роботи. Перший шлях: після виявлення задуму зразу створюється образ для композиції – це, насамперед, образ головного персонажа. Потім виконується задум зображення на аркуші паперу другорядних персонажів та предметів.

У ліпленні завдання вихователя – вчити дитину мислити, допомогти оволодіти матеріалом, вміти створювати прості пластичні форми і розрізняти їх, виховувати стійкий інтерес до занять з ліплення, підводити дітей до створення образу.

Розвивати координацію рухів рук, особливу увагу приділити роботі пальців.

Виховувати вміння самостійно працювати, правильно оцінювати свою роботу і роботу однолітків, естетично збагачуватись, сприймаючи зразки скульптури малих форм, вчити правильно передавати форму, ліпити з натури, з пам'яті, створювати сюжетні композиції, вчити фантазуванню, розвивати творчість [33].

План заняття та варіанти його проведення

1. Вступна частина.

2. Оголошення теми та мети заняття.
3. Ілюстративний аналіз, супроводжуваний поясненням.
4. Визначення композиційного задуму малюнка.
5. Послідовність виконання малюнка, конкретні вказівки.
6. Індивідуальна робота вихованців.
7. Завершення роботи, виставка.

Варіант 1.

Тема: "Барви літа".

Завдання: Намалювати літній пейзаж.

Мета: Вчити створювати композицію, ознайомити з технічними прийомами акварелі ("заливання", "припаювання"), виховувати любов до природи, свого краю, розвивати творчу активність, інтерес до творчості.

Обладнання до уроку: Папір різноманітний за кольором, гуаш, акварель, туш, палітра, пензлики, простий олівець, наочно-ілюстративний матеріал (М. Приймаченко, Е.Миронова, альбом "Наївне малярство") тощо.

Хід заняття:

I. Організація роботи

Вихователь організовує дітей до творчої роботи. Діти розкривають альбоми, готують фарби, олівці, палітри. На дошці наочно-ілюстративний матеріал за темою заняття. Це ілюстрації відомих художників: Грабаря, Крикова, Реріха, Яблонської, Приймаченко, Яблонської, Тетяни Пати та ін.

II. Вступна бесіда

Вихователь пояснює тему заняття, а саме – малювання природи влітку. Методом аналізу картин відомих художників учитель допомагає дітям створити уявний образ літнього дня, виявляти окремі породи дерев на картині, стан природи. Пропонує дітям намалювати хмари, птахів, літній дощ, веселку. Вихователь ознайомлює дітей з поетичними творами О. Висотської "Кульбабка" або з віршами Л. Квітко, І. Токмакової, які допоможуть створити малюнок – образ живої природи. Використовується книга Л.В.Компанцева "Поетичний образ природи в дитячих малюнках".

III. Алгоритм виконання практичної роботи

Перед практичною роботою вихователь показує дітям, як намалювати найхарактерніші за формою дерева – березу, сосну, ялину, дуб. Учитель малює їх на дошці крейдою, а далі можна показати різні способи моделювання форми дерева пензликом і "по-мокрому", і "по-сухому".

Важливим прийомом в навчанні є аналіз дитячих малюнків. Дітям стає доступнішою тема і малюнки, над якими вони працюють [33].

Орієнтовні завдання за темами:

- ⇒ "Літо";
- ⇒ "Сонце й природа";
- ⇒ "Веселка в природі";
- ⇒ "У лісі на галявині";
- ⇒ "Річка з берегами", де зображені різні птахи;
- ⇒ "Квіти на галявині";
- ⇒ "Озеро в лісі".

 Варіант 2-3.

Тема: "Осінь у лісі".

Мета уроку: Дати уявлення про пейзажний жанр у живопису, розвивати вміння бачити багато кольорів у навколишньому світі, вдосконалювати навички в роботі з фарбами (гуаші, акварелі), розвивати вміння використовувати колір для передачі своїх почуттів, певного настрою душі. Виховувати почуття любові до природи та естетичні почуття.

Завдання: Намалювати куточок пейзажу за уявленням.

Обладнання для вчителя: Ілюстрації з видами осені та роботи дітей минулих років, папір для демонстрації техніки акварелі, фарби, пензлики різних номерів, гуаш.

Для дітей: Альбоми, пензлі Р 6, 1, 10, склянка з водою.

Хід заняття:

I. Організація роботи

Вихователь перевіряє підготовленість дітей до уроку, вивішує на дошці зроблену таблицю, ілюстрації, 1-2 дитячі роботи. На таблиці приклади різних технічних прийомів: розтяжка від світлого до темного, і навпаки, перехід від одного кольору до іншого, прийоми роботи "по-мокрому", "по-сухому", перекриття одного шару іншим.

II. Вступна бесіда

Підготувавши наочний матеріал, вихователь пояснює тему уроку, проводить бесіду про пори року. Діти розповідають все, що знають про осінь. Після створення поетичного настрою вчитель пояснює, що таке пейзаж, розповідає, як малювали пейзаж майстри пензля – Левітан, Ван-Гог, Глущенко, Куїнджі, Реріх, якими кольорами і засобами вони передавали стан природи і які почуття викликають ці пейзажі.

Пейзаж може бути радісний, святковий, похмурий, веселий.

III. Алгоритм виконання практичної роботи

Далі вихователь пропонує намалювати свій осінній пейзаж, передати настрій, використовуючи теплі кольори – кольори вогню і сонця, спілих яблук – жовті, оранжеві, червоні. Дітям можна нагадати, що різнобарвність природи восени і тому треба уважно придивитись, щоб знайти багато відтінків, можна кожному кольору надати більш теплого або холодного відтінку. Все залежить від того, яку фарбу до якого кольору додати. Змішуючи фарбу, можна отримати різні кольори. Так, синя і червона при сполученні – фіолетова або рожева, дивлячись, якої фарби буде більше. Синя й жовта в сполученні – зелена, а жовта й червона – оранжева. Педагог пояснює малятам, як зробити фарбу темнішою.

Вихователь уточнює, композиційні особливості задуманого малюнка. Звертає увагу на основне та доступне для виконання (можна обговорити і плановість пейзажу). Діти починають малювати. Якщо діти не зрозуміли, якою технікою малювати, вихователь на окремому аркуші паперу показує декілька вправ фарбою (дерева, гілки та ін.). Перший план може відрізнитися від другого за станом й освітленістю. Далека панорама лісу або міста має бути в глибоких, темно-сірих кольорах, перший план насичений кольором. Найкраще пейзаж починати малювати з неба, його тон значно легший, світлий, а тому можна сміливо писати. Перший план має бути більш яскравий і забарвлений, тому його виконувати – в другий етап.

Орієнтовні завдання за темою "Осінь":

- ⇒ "Кущі з ягодами";
- ⇒ "Казкова хата";
- ⇒ "В лісі на галявині – гриби, їжаки, білки";
- ⇒ "Озеро в лісі";
- ⇒ "Осінній ліс";
- ⇒ "Осінні квіти на галявині";
- ⇒ "Букет з осіннього листя";
- ⇒ "Тварини готуються до зими".

Варіант заняття 4-5.

Тема: "Фарби зими".

Мета заняття: Розвивати вміння спостерігати природу взимку, відкривати в ній красу й відображувати у своєму малюнку фарбами, удосконалювати вміння працювати фарбами, виховувати вміння працювати

акуратно, вміти милуватися власною роботою та роботою однолітків.

Обладнання до заняття: Репродукції картин відомих художників, ілюстрації з видами зими та роботи дітей минулих років, папір для демонстрації техніки акварелі, фарби: гуаш, акварель, пензлики різних номерів, олівці, гумки, таблиця з зображенням дерев, птахів, тварин.

Хід заняття:

I. Організація роботи

II. Вступна бесіда

Вихователь пояснює тему заняття, проводить бесіду про природу взимку, читає вірші про зиму, розкриває картину зимової казки. Діти уявляють (спостерігають) не тільки ялинки, дерева, а й тих, хто живе взимку серед цієї природи: зайці, лисиці, вовки, пташки тощо.

1. Розповідь дітей про те, що вони вирішили намалювати.
2. Пояснення образотворчих засобів, якими користувалися художники, малюючи зимову природу, яким чином зображене небо, змальовано сніг, відтінки зимової природи у різні години дня.
3. Показ дитячих робіт, в яких зображено зиму.
4. Послідовність виконання малюнка дітьми.
5. Аналіз, виділення головного і другорядного. Використання кольорів і їх відтінків.
6. Деталізування пейзажу, показ на дошці.
7. Малювання пензликом ялинки, дерева, пташок, звірів, колір снігу тощо.

III. Виконання практичної роботи

1. Індивідуальна робота дітей.
2. Спостереження за роботою учнів.
3. Корекція.

Орієнтовні завдання до теми "Фарби зими":

- ⇒ "Озеро взимку";
- ⇒ "Зимова галявина";
- ⇒ "Сліди, що ведуть до хатинки лісника";
- ⇒ "Гнізда синички";
- ⇒ "Снігурі на горобині";
- ⇒ "Морозний день у лісі";
- ⇒ "Звірі взимку";
- ⇒ "Птахи взимку".

Тема: "Фарби весни".

Завдання: Намалювати куточок парку чи лісу.

Мета заняття: Вдосконалювати навички роботи фарбами, розвивати навички передачі простору кольором, вміння поєднувати кольори, наносити їх на палітру, розмішувати та наносити на папір, розвивати спостережливість, охайність, виховувати любов до природи і естетичні почуття, вміння отримувати задоволення від власної праці.

Обладнання до заняття: Для вчителя – ілюстрації Левітана, Глушченка, Саврасова, дитячі роботи минулих років; для дітей – альбоми, фарби, пензлики, палітра.

Хід заняття:

I. Вступна бесіда

Читання віршів Лесі Українки про весну. Вчитель причіплює до дошки ілюстрації відомих художників, звертає увагу на те, що пейзаж можна уявляти сонячним, похмурым з дощем. Кольори можна дібрати чисті, прозорі, замутнені, інші. Вихователь звертає увагу також на те, якими засобами створений настрій пейзажу, плановість, що художники зображували на передньому плані, як зображували небо.

1. Аналіз репродукцій художників, фото, ілюстрацій тощо. Після аналізу творів, подається узагальнена характеристика пори року, у травні природа багата ніжними тонами, від білих, рожевих, бузкового, синього й зеленого, на відміну від осені, весною більше кольорів ніжних холодних та теплих, особливо в сонячну погоду.

2. Розгляд учнівських робіт минулих років, де зображена весна з фігурами людей, звірів, птахів.

3. Зображення природи дітьми.

Можливі варіанти малюнків: зображення з сонячними променями (світліші блиски), на лавках відпочивають люди і діти, хтось прогулюється з дідусем, катається на роликівих ковзанах тощо.

II. Алгоритм виконання практичної роботи.

Роботу можна починати відразу фарбами, узагальненими плямами, намітивши легенько пейзаж ніжними переливами прозорих голубих, синіх, зелених фарб.

Вихователь нагадує дітям, що коли вони малювали зиму, то використовували білі гуашеві фарби, а в акварелі потрібно розмивати насичену фарбу водою до прозорого кольору. Наприклад, фарба зелена в акварелі майже

завжди застосовується в суміші з якоюсь іншою фарбою в різних пропорціях. Якщо зображується сонячна галявина, то до зеленої додається жовта, якщо галявина на відстані, то синьо-зелена.

Вихователь окремо на папері показує фрагменти малюнку (весняне небо, дерева, гілочку, землю, воду, птахів на першому плані) й роботи минулих років.

III. Виконання практичної роботи

Діти малюють, вихователь індивідуально корегує роботи дітей, виявляє нетипові помилки та виправляє їх.

Самостійна образотворча діяльність

Особистісно-орієнтована освітня модель змушує професіоналів галузі дошкільної освіти адекватно осмислити традиційні форми організації зображувальної діяльності дошкільників.

Педагогічні колективи нашої області, здійснюючи інноваційну діяльність, активно експериментують з такими формами, які актуалізують творчий потенціал кожної окремої дитини, дозволяють враховувати її інтереси, уподобання і бажання самовиразитися, бути визнаним у колі однолітків і близьких дорослих ("майстерня художників", "творча кімната", "школа фантазерів", "клуб маленьких умільців" та ін.).

Головним чином це стосується організації самостійної художньої діяльності.

Підґрунтя концепції самостійної художньої діяльності утворює визнання форми "Світ, де хазяїнує дитина". Тут вона реалізує себе, задовольняє потребу у спілкуванні, діяльності за власними інтересами і бажаннями. Тут "країна творчості", де усе Диво, усе стає можливим.

Самостійна художня діяльність дітей транслює педагогу інформацію про особистість, її можливості, схильність до певної діяльності та ступінь досягнень у ній. Осмислення цієї інформації навело нас на думку про організацію дитячих об'єднань по типу "гуртків".

Роботу у цьому напрямку можна розглядати як педагогічну підтримку та супроводження дітей з ознаками обдарованості. Зміст спілкування педагога з дитиною передбачає збільшений рівень складності.

Образотворча діяльність в гуртку

Гурткова робота є формою індивідуального навчання, яка дозволяє підтримати творчий потенціал та розвинути можливості кожної дитини. Різні

види гуртків дозволяють дитині вибрати цікаве діло, не тільки реалізовувати власну потребу у діяльності, але й удосконалюватися у ній.

Заняття у гуртках за інтересами ґрунтуються на співтворчості вихователя та дитини. При цьому педагог забезпечує динаміку розвитку творчих здібностей.

Педагог має певні досягнення у певному виді творчості (скульптура, живопис, декоративно-прикладна, архітектурна діяльність, дизайн одягу та інтер'єру, ікебана тощо). Він вміє оригінально мислити, здатний до імпровізації і тонко відчуває внутрішній світ дитини. При цьому він вивчає сім'ю і працює у контакті з нею.

Гуртки реалізують самостійні завдання, мають свій перспективний план роботи, використовують свої специфічні методи роботи з дітьми. Для активізації діяльності дітей в гуртках проводяться нетрадиційні форми занять, конкурси дитячої творчості, виставки, ярмарки, виставки-продажі, аукціони, фестивалі тощо.

Ми переглянули традиційну методика проведення занять, але нас дуже зацікавила методика проведення занять за Програмою художнього виховання, навчання й розвитку дітей 2 – 6 років "Кольорові долоньки", створену І.О.Ликовою, тому переглянемо заняття за авторською методикою [26, с. 102].

Тема: Ліплення предметне. "Веселі чоловічки (хлопчики й дівчатка)".

Завдання: Вчити ліпити фігурки людини раціональним способом з подовженого циліндра (валика) шляхом надрізання стекою й доповнення деталями (фігурка хлопчика).

Закріпити й ускладнити спосіб ліплення фігурки людини з конуса (фігурка дівчинки).

Учити розуміти відносність величини частин, розташовувати виріб вертикально, надаючи йому стійкості.

Показати можливість передачі руху ліпної фігурки шляхом невеликої зміни положення рук і ніг.

Попередня робота. Бесіда про життя дітей у дитячому садку, екскурсія по дитячому садку. Читання роману-казки М. Носова "Незнайка в Сонячному місті". Конструювання фігурки людини з паперу.

Матеріали, інструменти, обладнання: Пластилін або глина, стека, клейонки, дощечки, поворотний диск для показу моделей, серветки паперові й матер'яні.

У вихователя дві моделі, виліплені заздалегідь із пластиліну (глини): циліндр (вищий) і конус (нижчий) з головами-кульками зверху; ще один циліндр для показу нового способу ліплення одним із дітей.

Зміст заняття:

I. Вступна бесіда

Читання вірша О. Висоцької: "Дитячий садочок".

<i>Ми уже прокинулись,</i>	<i>Квіти малювати,</i>
<i>Повмивали личка,</i>	<i>Спати в тихий час...</i>
<i>І в садок мене веде</i>	<i>Рибок погодую,</i>
<i>Людочка – сестричка.</i>	<i>І зліплю ковбаску,</i>
<i>У садочку радісно</i>	<i>Потім вихователь</i>
<i>Всі мене вітають,</i>	<i>Прочитає казку.</i>
<i>Іграшки та друзі</i>	<i>Коли мене няня</i>
<i>На мене чекають.</i>	<i>Прийде забирати,</i>
<i>Буду будувати</i>	<i>Я помчу до неї,</i>
<i>З кубиків палац,</i>	<i>Щоб її обняти!</i>
<i>Буду танцювати,</i>	

Вихователь показує паперові фігурки чоловічків, виготовлені дітьми на занятті з конструювання, і повідомляє, що веселих чоловічків можна зобразити по-різному: намалювати на папері або на піску, скрутити з м'якого дроту, зліпити із пластиліну, глини або солоного тіста. Незалежно від матеріалу й способу виготовлення все одно це будуть милі чоловічки – з тулубом, головою, руками й ногами. Сьогодні ми будемо робити їх із пластиліну (глини, солоного тіста).

II. Алгоритм виконання практичної роботи

Перед дітьми дві форми, розкатані із пластиліну (глини): конус і циліндр (валик) з кульками вгорі.

Вихователь запитує, із чого краще зліпити дівчинку, а із чого хлопчика. Після відповідей дітей нагадує, що дівчинку-Снігурку в довгій шубі з конуса (морквини) вони вже ліпили в середній групі. У Снігурки не було видно ніг, тому що вони ховалися під довгою шубкою. Просить дітей підказати, як краще зліпити дівчинку в короткому платті.

Потрібно зліпити дві ніжки. Вихователь прикріплює до конуса-платтячка кілька "ковбасок" (валиків) – ніжки й ручки.

1. Завдання дітям: з подовженого циліндра (валика) зліпити хлопчика найкращим способом (проблемна ситуація). Швидше за все, діти запропонують знайомий спосіб – доліпити ніжки з "ковбасок" (валиків). Вихователь погоджується, що можна зробити й так, але пропонує освоїти новий спосіб.

2. Показ і коментар нового способу:

"Ось довгий циліндр (валик), угорі голова, унизу повинні бути ноги. Беру стеку й розріжу циліндр уздовж до середини, щоб вийшли дві ноги. Злегка розставляю ноги, щоб фігурка стояла на ніжках і не падала". Запрошує одну дитину зліпити чоловічка-хлопчика (з готового валика), щоб уточнити, наскільки добре діти зрозуміли новий спосіб.

3. Практична робота.

Пропонує дітям самим зліпити спочатку фігурку хлопчика, а потім дівчинки, щоб у Сонячному місті оселилися дівчатка й хлопчики (нагадує, про що довідалися з казки М. Носова.).

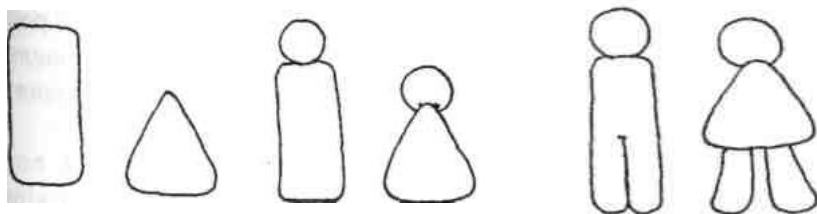

Рис. Способи ліплення фігур

4. Гра "Руки ляльок"

Після того, як діти виліпили фігурки, вихователь пропонує показати, що ці фігурки можуть робити: піднімати руки, щоб гратися в м'яча; ходити й бігати, переставляючи й піднімаючи ноги. Діти змінюють положення рук і ніг виліплених виробів, намагаючись передати їх рухи й при цьому зберегти стійкість [26] .

Рис. Веселі чоловічки

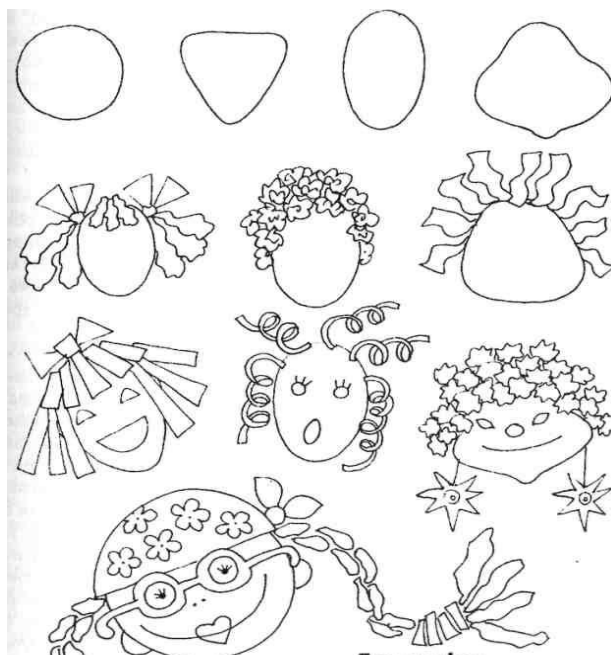

Рис. Веселі портрети

Тема: *Аплікація з паперу "Веселі портрети"* [26].

Завдання:

Учити складати портрет з окремих частин (овал – обличчя, смужки або жмутики м'ятого паперу – зачіска).

Ознайомити з новим способом вирізання овалу з паперу, згорнутого вдвічі (за самостійно намальованим контуром).

Розвивати колірне сприйняття (підбирати кольори паперу й олівця відповідно до кольорів волосся й очей).

Попередня робота. Читання роману-казки М. Носова "Незнайка в Сонячному місті". Малювання портретів паличками на піску (на землі) під час прогулянки, олівцями й фломастерами на папері в самостійній художній діяльності.

Матеріали, інструменти, обладнання:

Кольоровий папір для зачісок, прямокутники рожевого паперу для обличчя, фантики, серпантин, білий і кольоровий картон для тла портретів, фломастери, кольорові олівці, клей, клейові пензлики, матер'яні серветки, ножиці, церати. У вихователя модель для показу способу й варіанти зачісок (із прямих смужок, із зім'ятих жмутиків, з розірваних шматочків паперу).

Зміст заняття:

I. Вступна бесіда

Вихователь пропонує дітям улаштувати виставку своїх портретів (автопортретів) або портретів своїх друзів, ляльки не намальованих, а виконаних аплікацією. Аналіз робіт.

II. Алгоритм виконання практичної роботи

- Вибір тла. Спочатку потрібно вибрати фон – основу для майбутнього портрета. Для цього найкраще взяти кольоровий картон або щільний папір (показує підготовлений матеріал). Якщо в людини світле волосся, її портрет краще буде виглядати на яскравому або темному тлі. Якщо волосся темне, можна вибрати світле тло, але підійде і яскраве.

- Композиція роботи. Як краще розташувати аркуш? (Діти доходять висновку, що краще розмістити аркуш-основу вертикально, тому що обличчя подовжене).

- Визначення форми обличчя. Подивіться один на одного. Якої форми обличчя? Як можна вирізати овал? Подивіться: я беру аркуш паперу рожевого кольору, він менший від фону за розміром. Згортаю аркуш уздовж навпіл, маю півовал - начебто

веселка піднімається над лінією згину – і вирізаю. Розгортаю! Яка форма вийшла? Овал. Це обличчя. Приклеюю його на фон щоб угорі залишилося місце для зачіски.

○ Визначення паперу для зачіски. Потім вибираю папір під колір волосся. Якщо волосся пряме, зачіску можна зробити з паперових смужок – ось так (показує варіант зачіски й виставляє зразок для порівняння з наступними зачісками). Якщо волосся кучеряве, можна вирізати хвилясті смужки або використати готовий серпантин, а можна розірвати папір на шматочки й зім'яти в жмутики – ось так (показує ще один варіант зачіски). Ще цікавіше всю зачіску зробити з розірваних шматочків паперу (виставляє всі варіанти зачісок).

III. Виконання практичної роботи

Візьміть прямокутники рожевого кольору, згорніть уздовж навпіл. Розгладьте лінію згину й намалуйте над нею півовал, як веселку. Акуратно вирізайте. Розгорніть. Що у вас вийшло? Овали – це обличчя. Продовжуйте робити портрети: обличчя й зачіску наклейте, а все інше домалуйте.

1. Виставка робіт

2. Розглядання портретів на виставці, бесіда, читання вірша О. Стеквашової "Чому я не такий?"

*Якщо станемо ми схожі,
Як же упізнати зможем?
Стануть всі, мов близнюки,
Мов під кущиком грибки.*

Тема: Малювання предметне "Картинки на піску"

Завдання: Виявити рівень розвитку художніх здібностей до образотворчої діяльності: уміння прийняти й самостійно реалізувати творче завдання (у єдності трьох компонентів творчої діяльності); володіння графічними навичками, наявність творчої уяви й досвіду естетичної діяльності (у єдності емоцій, дій, оцінок); готовність до переносу способів одного виду художньої діяльності (малювання на піску) в інший вид (малювання на папері).

Попередня робота. Малювання паличками на піску. Ігри в пісочниці. Бесіда про літній відпочинок. Розглядання колекції малюнків, виконаних дітьми в старшій групі дитячого садка.

Матеріали, інструменти, обладнання: Для малювання на папері – аркуші жовтого паперу, світло-жовтогарячого, бежевого кольорів різного розміру, кольорові олівці, фломастери.

Для "піщаних" картинок – маленькі ящики (коробки з-під цукерок) із чистим піском або сухою манкою (два-чотири – якщо можливо), аркуші паперу

білого кольору (1/4 машинописного аркуша), прості олівці, клей і клейові пензлики або олівці, що клеять, газети або клейонка для застилання столів з ящиками під час роботи з піском [26, с. 108].

Зміст заняття:

I. Вступна бесіда

Вихователь читає дітям вірш В. Шипунової "Долоньки":

<i>Я гладжу долоньками</i>	<i>Ялинка на дворі</i>
<i>Теплий пісочок.</i>	<i>І мишка у нірці</i>
<i>Малюю я квітку,</i>	<i>Стікають піщинки...</i>
<i>А поряд грибочок,</i>	<i>Сиджу – завмираю:</i>
<i>І човнику морі,</i>	<i>Це світу картинки</i>
<i>І пташка на гілці,</i>	<i>В долоньках тримаю.</i>

Вихователь нагадує дітям про те як вони малювали паличками або пальчиком на піску, і пропонує помалювати на папері піщаного кольору, начебто це пісок, а олівці – це палички: "Уявіть, що ми з вами сидимо на березі моря або річки, гладимо долоньками жовтий пісок і малюємо найкрасивіші на світі картинки!

II. Алгоритм виконання практичної роботи

Виберіть папір під колір піску – жовтий, світло-жовтогарячий або бежевий (світло-коричневий). Це може бути один великий аркуш – на ньому поміститься багато картинок. Або ж кілька маленьких аркушків – по одному на кожен картинку.

Подумайте самі, що, як і на яких аркушах ви будете малювати, виберіть папір і вільно розташовуйтеся, начебто ми з вами дійсно на пляжі або в пісочниці.

Кожний намалює те, що захоче. Головне, щоб картинки були дуже гарні!

1. Практична робота.

Діти вибирають аркуші паперу жовтого, світло-жовтогарячого, бежевого кольору і починають малювати кольоровими олівцями. Вихователь записує коментарі дітей, що звучать у ході роботи, а також просить дати назви картинкам (якщо діти вміють писати друкованими літерами, вони самі пишуть на аркуші паперу своє ім'я, вік і назву картинки).

У другій частині заняття вихователь показує дітям новий спосіб створення "піщаних" картин. Спочатку звертає увагу дітей на ящик (коробку) з-під цукерок із чистим піском або сухою манкою. Повідомляє, що на піску зазвичай малюють

паличкою або пальчиком, але є ще один незвичайний спосіб створення "піщаних" картин за допомогою паперу й клею.

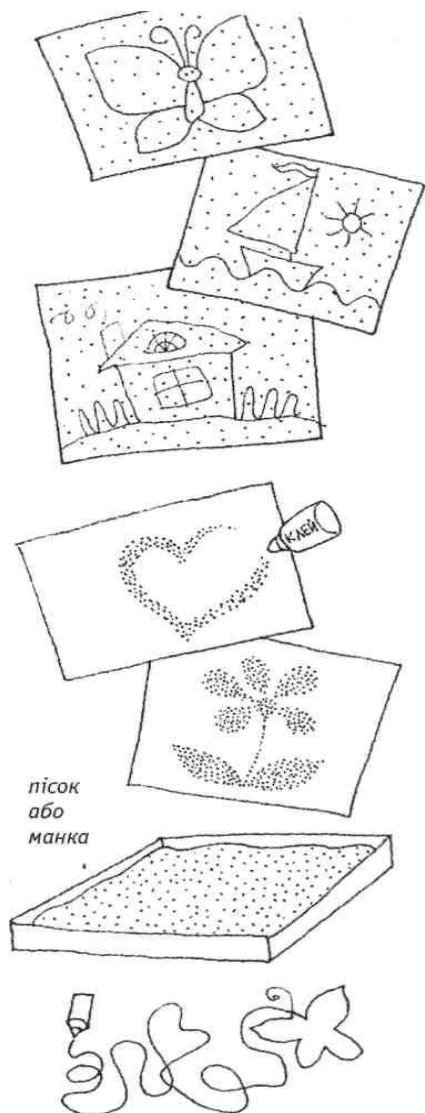
2. Виклад нової техніки

Педагог бере аркуш паперу (формат А4), прикладає до дошки або мольберта, швидко малює фломастером або олівцем просту контурну картинку (наприклад, сонечко, квітку, кораблик), потім швидко проводить по всіх лініях клеєм і плазом кладе картинку в ящик з піском (зображенням униз).

Злегка поплескує, піднімає картинку над ящиком і показує дітям "піщаний" малюнок. Пояснює, що клеєм можна покрити не тільки контурні лінії, але й великі деталі (коло сонця, пелюстки й серединку квітки, вітрило й корпус кораблика).

Діти освоюють новий спосіб, розташувались групами біля ящиків (коробки) з піском або манкою. Вихователь нагадує, щоб діти працювали акуратно – на клейонці або газеті, якими застелені столи.

Педагог фіксує, як діти "прийняли" нову художню техніку й наскільки швидко її опанували.

Після заняття

Оформлення експрес-виставки дитячих робіт "Картинки на піску".

Читання жартівного вірша О. Стеквашової "Олівець":

*Я дресирую олівець,
Малюю сад і тин...
Та тільки зводить нанівець
Мої зусилля він.
Тремтить, вистрибує із рук,
Петляє, маже криво.
Він неслухнянець, цей малюк,
Невмілий він на диво.*

*Я вперто вчусь його тримать,
Треную в нім слухняність:
"Кривулі досить малювать!" –
Перемогла старанність!
Зумів його переконати,
Вередувать він кинув
І став сумлінно малювати
Зі мною всі картини [26, 109].*

При визначенні змісту для розвиваючого спілкування в образотворчій діяльності дошкільників ми керуємося принципами культурології та довіри дітям. Адже реальні можливості дітей у образотворчій діяльності значніші, ніж ми собі іноді уявляємо.

Власне образотворча діяльність, ліплення, аплікація містять унікальний потенціал не тільки для соціалізації особистості, але й для зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини.

Слід зазначити, встановлення і підтримка певних контактів з довкіллям та його елементами передбачає зворотній зв'язок. Об'єкти та явища природи, природні ландшафти є специфічними, особливими партнерами по спілкуванню. Тому дуже часто потрібно проводити екскурсії з дошкільниками.

Характерним для суб'єктивного ставлення є не тільки визнання самоцінності існування та життєдіяльності природних об'єктів, але й наділення рослин, тварин, неживих об'єктів, явищ, природних комплексів деякими людськими ознаками та якостями.

Під час розглядання морських камінців чи інших мінералів дитина відчуває на дотик їх прохолоду (чи тепло), характер поверхні, милується поєднанням різних барв, вибирає камінчики, які більше подобаються, більше "підходять" саме для неї. Спілкування з рослинами має свої особливості, бо рослина – жива істота, вона суттєво відрізняється від людини, але вона дихає, п'є, живиться, розмножується, специфічно рухається. Більш яскраво рослина виявляє себе як суб'єкт взаємодії, на догляд, піклування "відповідає" здоровим станом, квітами, плодами тощо.

Особливе місце займають контакти з тваринами. Діти взаємодіють з комахами, амфібіями, рептиліями, рибами, птахами ссавцями та ін. Спілкування з більш високоорганізованими тваринами дозволяє відчути їх подібність до життєвих проявів людей. Контакт з тваринами може встановлюватися за допомогою звукових сигналів, бо тварина "відповідає" (нявчить, гавкає, щебече тощо).

Спілкування з природними комплексами – ландшафтами теж має свої особливості. Воно здійснюється найчастіше як милування отримання естетичної насолоди (що в елементарній формі доступно лише старшим дошкільникам).

Характеризуючи особливості спілкування з природним довкіллям, в дошкільному віці не можна не зазначити провідне значення слова, мовлення в організації цього спілкування.

Саме слово відіграє головну роль у формуванні нової екоцентричної свідомості, екологічної особистості дошкільника. Тим більше, що "анімізм"

(одухотворення, оживлення) об'єктів і явищ природи є психологічною особливістю дошкільця.

Ми вважаємо, що можливості розвитку творчих проявів дітей значно зростуть за умов спрямованості екологічної освіти на організацію розвивального спілкування з природою як суб'єктом взаємодії.

При цьому важливим засобом такої взаємодії виступає діалог, як засіб гармонізації у стосунках дитини і природи. Це діалог, який "озвучує" спілкування, "розмови" між самими об'єктами та явищами, "розмови" дитини з рослинами, тваринами та ін. А це, в свою чергу, сприяє формуванню екоцентричної свідомості, взаєморозумінню з довкіллям.

ТЕРМІНИ, ПОНЯТТЯ, АКсіОМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Першою аксіомою в образотворчій діяльності дошкільників ми визначили: "Реальні можливості дітей у образотворчій діяльності значніші, ніж ми собі іноді уявляємо".

Друга аксіома – "Ми довіряємо нашим дітям".

Третя аксіома – "Образотворча діяльність зміцнює фізичне й психічне здоров'я дошкільника".

Дитина дошкільного віку здатна не лише сприймати красу довкілля та відтворювати її певною мірою, а й прагне до розкриття власних природних можливостей, **до самореалізації**.

Відповідно до Базового компонента випускник дитячого садка усвідомлює такі знання і розуміє поняття:

 має уявлення про особливості образотворчого мистецтва як візуального, вміє відрізнити його від інших; знає спільні та відмінні риси основних видів образотворчого мистецтва (живопис, графіку, скульптуру, архітектуру, декоративно-ужиткове);

живопис – живо писати, писати життя – малюнок виконується олійними акварельними, темперою (фарба на яйці), гуашевими фарбами на папері, картоні, полотні тощо;

монументальний живопис – мистецтва, твори якого відрізняються глибиною й величністю змісту, виконується, як правило, в грандіозних формах – в архітектурі, монументах тощо; до видів монументального живопису відносяться фреска, вітраж, мозаїка;

графіка – від гр. "графо" – малюю, креслю, рисую – малюнок, який виконується графічними матеріалами (вугіль, сангіна, туш, перо, олівець, фломастери);

гравюра – це зображення, що віддруковано за допомогою спеціальних приладів і машин, які друкують його у великій кількості. Види гравюр: **ксилографія** – гравіювання на дереві, **ліногравюра** – на лінолеумі, **літографія** – на камені та спосіб гравіювання **офорт** – гравіювання на цинку, але цинк не ріжуть штихелем, а використовують якості цинку, що активно реагує з кислотою. Цинк швидко розчиняють соляною кислотою, цинкову дошку покривають лаком, що не боїться кислоти. По прошарку офортною голкою прошкрябують малюнок, кладуть на одну хвилину в посудину з соляною кислотою, яка проїдає в дочечці місця, прошкрябані від лаку на малюнку. Після цього лак змивають з дошки спиртом – офорт готовий;

скульптура – (від лат. sculptura, sculpe – висікаю, вирізую), пластика (від гр. kastike, plasse – ліплю) – вид образотворчого мистецтва, заснований на принципі об'ємного, тривимірного відображення. Види скульптури: **кругла скульптура** – вільно розміщується в просторі й потребує кругового огляду; **рельєф** – зображення створені на площині, створюючи його фон. Типи рельєфу: **барельєф** – зображення виступає з площини менш ніж на половину; **горельєф** – зображення виступає більш ніж на половину; **контррельєф** – зображення занурене в площину, ввігнуте (печатки).

При роботі над **скульптурною** композицією виділяємо 3 етапи:

- метою I етапу було досягти **усвідомлення** дитиною того, що люди, тварини та ін. є реальними об'єктами скульптури та джерелами власного задуму;
- на II етапі важливо досягти розуміння дитиною цінності скульптури для соціуму і власне для себе, виникнення свідомого **бажання працювати** з матеріалом, ліпити;
- мета III етапу – допомогти дитині **реалізувати свої можливості**, розвинути здібності, подолати нерішучість і невпевненість у собі.

Визначена послідовність у роботі з образотворчими матеріалами зберігається у всіх вікових групах. Змінюється лише зміст образотворчої діяльності;

архітектура – це система будівель та споруд, що формують просторове середовище для життя та діяльності людей. Розрізняють три види архітектури: **архітектура об'ємних споруд**, **ландшафтна архітектура**, **міське** або **сільське будівництво**. Архітектура об'ємних споруд – включає житлові

будинки, громадські будівлі (школи, стадіони, театри, культові споруди та ін.). Ландшафтна архітектура дозволяє використовувати організацію ландшафту, садово-парковий простір. Міська архітектура створюється відповідно до задуму, краси, необхідності, міцності (основні вимоги до архітектури) та дозволу генерального архітектора міста;

дизайн – створення прекрасних речей, які б мали ринковий попит; діяльність художника-конструктора в галузі проектування масової промислової продукції і створення на цій основі предметного середовища. Розглядають дизайн одягу, інтер'єру, автомобільний дизайн, ландшафтний дизайн, стаф-дизайн – дизайнерські відділи всередині одної фірми чи підприємства, незалежний дизайн – самостійні дизайн-фірми, дизайн-бюро, що обслуговують різні підприємства тощо;

декоративно-прикладне мистецтво походить від двох слів – "декор" (французьке) – прикрашати, "прикладне" – прикладати до предметів, виробів. Декоративно-прикладне мистецтво – широка галузь мистецтва, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. До нього належать такі види: художня обробка дерева, каменя, кістки й рогу, шкіри; художня кераміка; художнє скло, метал, плетіння, в'язання, ткацтво, килимарство, вишивка, розпис, різьблення, витинанки, мереживо, бісер, емаль; виготовлення посуду, хатніх прикрас, іграшок, одягу, ювелірних виробів тощо;

 визначає основні жанри образотворчого мистецтва (пейзаж, портрет, натюрморт, побутовий жанр);

портрет – зображення людини з метою передати схожість; є парний, груповий, сімейний портрет; парадний портрет зображує людину величною, урочистою;

пейзаж – зображення місцевості, природи (краєвид), архітектурний пейзаж – ведута, морський – марина, гірський, міський (урбаністичний, від слова "урбан" – місто), сільський;

натюрморт – від фр. nature – природа, mort – мертва, still life – тихе, непорушне життя – жанр мистецтва, в якому зображуються неживі речі: фрукти, овочі, дичина, музичні інструменти тощо;

аніمالістичний жанр – зображення тварин, це найдавніший жанр, бо першим зображенням первісної людини був звір;

історичний жанр – зображення історичних сюжетів, подій для того, щоб жили вічно у пам'яті народу;

батальний жанр – зображення сцен баталій боїв, військових подій;

побутовий жанр – зображення сцен побуту, реальних подій сьогодення;

релігійно-міфологічний жанр – зображення біблійних, міфологічних сюжетів, богів, героїв міфів тощо. Цей жанр містить в собі незлічені шедеври світового мистецтва;

✚ орієнтується в основних засобах вираження настрою, вміти їх характеризувати (лінія, колір, композиція, ритм);

колорит – поєднання кольорів та їх співвідношень;

контраст – сполучення зеленого і червоного, оранжевого і синього, жовтого і фіолетового (кольорів, що стоять у кольоровому колі один проти одного), а також чорного і білого кольорів;

ахроматичні кольори – білий і чорний;

нюанс – сполучення сусідніх в сонячному спектрі близьких кольорів;

композиція у перекладі з латині (composition) означає зіставлення, складання, з'єднання частин в одне ціле в певному порядку, сурядність тощо. Сполучення частин, складання елементів в певному порядку, їх взаємозв'язок, який переходить в гармонію цілого, ми спостерігаємо в рослинному і тваринному світі. Наприклад, кожна рослина складається з частин, які разом утворюють форму, що являє собою гармонійно завершену композицію;

композиція – це творча організація картини, процес створення гармонійного твору;

закон цілісності – єдність цілого і частин, у вивершеній композиції нічого не можна змінити без руйнування цілого;

закон пропорційності і ритму – усі частини і деталі мають бути пропорційними, ритмічними і гармонійними;

закон підлеглості всіх засобів задуму – всі художні засоби використовуються цілеспрямовано, підкорені єдиній цілі, меті створення і розкриття задуму;

закон новизни – кожний твір розкриває щось нове, раніше не виконуване;

композиційний центр має кожний художній твір, у кожному творі ми спираємося на симетрію або асиметрію частин твору, динаміку (рух) або статику (спокій);

симетрія – чіткий порядок у розташуванні, поєднанні елементів, частин композиції відповідно до центру, вісі;

асиметрія – відсутність жодної симетрії, відбиває невпорядкованість, незавершеність;

закон контрасту – закон, що базується на філософському законі єдності й боротьби протилежностей;

закон масштабу – логічно і художньо мотивовані метричні співвідношення між людиною і твором декоративно-прикладного мистецтва, між оточуючим середовищем і твором, між його елементами та загальними габаритами форми;

закон пропорції – інтуїтивна або свідомо організована організація прийомів площинного та об'ємно-просторового формотворення на основі кратних і простих спів розмірних величин;

✚ уміє виражати свої почуття кольором, композиційним рішенням, послідовністю, формотворенням; знає характерні особливості засобів художньої виразності різних видів образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікацію, роботу з природним матеріалом);

аплікація – твір, виконаний шляхом наклеювання паперу, тканини тощо;

батік – декоративний розпис тканин за допомогою резервуючої суміші;

витинанка – орнаментальні фігурні паперові прикраси житла, ажурно витяті ножицями, штампиками, ножом з білого або кольорового паперу;

вишивка – вид декоративного мистецтва, який виконується на полотні голкою і нитками;

кераміка – декоративно-ужитковий посуд, створений гончарями з глини;

петриківський розпис – (від с. Петриківка Дніпропетровської області) – техніка розпису чотирма типами мазків: "гребінчик", "зернятко", "горішок", "перехідний мазок";

розпис по дереву – розпис, який виконується різними фарбами, готові вироби покривають лаком;

✚ володіє технічними прийомами та методами роботи, спираючись на знання особливостей матеріалу, техніки;

текстура – природний візерунок на поверхні розрізу деревини, мінералів, рогу тощо;

тектоніка – закон композиції, гармонійна взаємозалежність формотворення – виражається загальною формулою: функція – матеріал – структура – конструкція – форма;

тектоніка у декоративно-прикладному мистецтві – застосування того чи іншого матеріалу, техніку, конструкцію свідомо і відповідно до народних традицій;

фактура – спосіб подачі (формування) поверхні художнього твору (природна – кора дуба, поверхня каменю та ін. і технологічна – дістають у процесі обробки матеріалів або виготовлення творів – різання, тесання, кування, карбування, шліфування, ткання, плетення, вишивання тощо.);

✚ продукує ідеї, експериментує, досліджує;

сюжет – дія, вид природи, портрети, події, відображені у мистецькому творі;

тема – головна ідея, думка, зміст художнього твору;

✚ відчуває задоволення від процесу та результату творення;

✚ застосовує творчий досвід у повсякденному житті;

✚ виявляє естетичне ставлення до життя;

✚ ціннісно ставиться до продуктів образотворчої діяльності (власних, однолітків, інших людей);

✚ знає матеріали, які використовуються для образотворчої діяльності;

✚ раціонально використовує матеріали та інструменти;

акварель – прозора водяна фарба;

темпера – фарба на яйці або інших матеріалах; живописний твір, що виконаний цією фарбою;

гуаш – водяна непрозора фарба;

туш – рідка чорна фарба хімічного походження;

перо – засіб для малювання з натури або виконання графічних робіт;

фломастери – палички з тонкими пишучими стержнями або фетровими фільтрами різної грубизни та форми;

сангіна – природний пігмент червоно-коричневого кольору, виготовляється у вигляді стержнів;

сенія – пігмент темно-коричневого кольору, яким працюють технікою пензля;

пастель – кольорові крейдочки;

біла крейда – природний матеріал;

✚ деталізує зображення, знаходить шляхи та засоби його вдосконалення, збагачення;

✚ уміє поєднувати в художній діяльності елементи різних видів мистецтва;

✚ має художні пріоритети, жанрові уподобання.

До **активного словника дошкільника** варто вводити специфічні художні терміни:

холодні (синій, блакитний, фіолетовий, зелений з більшою мірою синьою насиченістю і всі відтінки цих кольорів);

теплі кольори (червоний, жовтий, жовтогарячий, помаранчевий, оранжевий та всі відтінки цих кольорів);

жанри, види мистецтва;

тло, фон (матеріал, основа для роботи);

світлотінь; кольорова гама і пляма, палітра кольорів;

фарби яскраві, соковиті, розмиті, прозорі, насичені;

композиційна побудова картини: план картини, побудова в крузі, прямокутнику, трикутнику, на смузі; рух чи статика тощо.

Для кращого сприймання творів мистецтва доцільно використовувати такі методи й прийоми:

⇒ повторне розглядання картини (на початку заняття й у кінці заняття, на першому занятті цієї теми й на останньому, в одній та іншій порах року);

⇒ ставлення себе (дошкільника) на місце дійової особи картини;

⇒ перелічення зображеного на картині;

⇒ обґрунтування засобів виразності на картині (що змальовано, яким способом, якими фарбами);

⇒ порівняння двох картин протилежних за жанрами, схожих за жанрами, схожих за технікою виконання, різних за технікою виконання;

⇒ порівняння елементів візерунків на творах декоративно-прикладного мистецтва (на таці, глечуку, рушнику);

⇒ визначення необхідності декоративно-ужиткових речей;

⇒ відвідування майстерень народних майстрів;

⇒ фасилітована дискусія (описана Л.М.Масол) тощо.

Кращі зразки народного та авторського мистецтва допомагають виховувати в дітей почуття національної гідності, пробуджувати їхні власні творчі сили. Тож варто залучати дошкільнят до витоків духовності через український фольклор та образотворче мистецтво.

У цьому найкращим помічником педагога став журнал "Джміль", у кожному номері якого подаються твори українського живопису з текстами орієнтовних бесід за їх змістом, чудові зразки декоративно-ужиткового мистецтва з розробками занять і техніки виконання, доступні дошкільнятам, розвивальні уроки Літературної студії та інший необхідний у роботі матеріал, що пробуджує творчі здібності.

Зі старшими дошкільнятами варто обов'язково відвідувати художні виставки та музеї, організовувати **зустрічі з митцями, народними майстрами**, творчими людьми.

НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ ТА ФОРМИ МАЛЮВАННЯ

Відомий художник-педагог Б.М. Неменський під естетичною освітою розумів не викладання якогось спрощеного дитячого мистецтва, а систематичний розвиток органів відчуття, творчих здібностей, що розширює можливість насолоджуватись красою і створювати її.

У своїй професійній діяльності ми спробували осмислити різні нетрадиційні техніки і форми малювання для розвитку образотворчих можливостей дітей дошкільного віку, орієнтуючись на концепцію О.О. Дронової та методичні наробки Л.Б. Фесюкової.

Однією з головних умов розвитку творчої особистості є забезпечення дитини різними матеріалами для малювання. Вони стимулюють творчу активність дітей, визначають виразність та оригінальність малюнків, допомагають підтримати інтерес до процесу зображення.

Виконувати зображення можна різними матеріалами (гуашеві та акварельні фарби, олівці, вугілля, сангіна, свічка, зубна паста, олійна фарба, нитка, мотузок тощо). Відомо, що ситуація вибору стимулює мислення, уяву, образну пам'ять, пробуджує фантазію та інтуїцію, які є необхідними складовими **креативності** особистості.

Матеріал визначає особливості техніки виконання малюнка. Головними є малювання і відбиток. Техніки малювання: пляма і формоутворююча лінія. Пляма, мазок утворюють основу техніки живопису (плямографія, пуантилізм та ін.). відбиток – елемент графічної техніки (монотипія). При цьому використовується долоня, палець, штамп, листя дерев, пір'я птахів, гудзики, катушки тощо.

Малювати можна олівцем, аерозолем, милом, свічкою, паралоновим тампоном, зубочисткою. Наші діти малюють лежачи, за столом, на дошці, на шпалерах, старих газетах; на різних формах (трикутник, коло, ромб, квадрат та ін.). форма спонукає дитину кожного разу по-новому планувати і осмислювати малюнок. Особливе значення має малювання на пленері (на повітрі).

Забезпечення дітей найрізноманітнішими допоміжними мистецькими матеріалами сприяє проявам їхньої фантазії, власним відкриттям, експериментуванню. Чим систематичніше дорослий підтримуватиме зрості можливості дитини, тим інтенсивніше розвиватимуться її художні здібності, емоційна сприйнятливість як важлива особистісна якість.

Завдання педагога – збагатити дошкільника знаннями та вміннями про застосування художніх матеріалів, інструментів, технік, дати дитині змогу самостійно обирати їх для реалізації власних задумів. Доцільно розширювати *простір образотворчої діяльності* дитини, надавати їй можливість експериментувати з фарбами, художніми та природними матеріалами.

Особливості ознайомлення дітей з різними техніками та формами малювання полягають у мотивації пошукової діяльності для зображення, самовираження, організації діяльності з дослідження зображувальних та виражальних можливостей матеріалу; навчання прийомам зображення шляхом діалогу, сумісних дій, "відкриття", співтворчості [4, с. 128].

Відтак, подаємо алгоритм виконання композицій деякими новітніми техніками.

Малювання штрихами

За допомогою олівців чи крейдочок можна навчити малювати дітей штрихами. Штрих – це лінія, яка може бути короткою, довгою; прямою і скісною; ледь помітною і яскравою; хвилеподібною і рухатись по колу, перехрещеною і запливаючою одна на одну. За допомогою штрихів можна передати характер предмета, властивості поверхні: легкість, м'якість, плавність і навпаки, гостроту, твердість, різкість та ін. Дітям доцільно пояснити, що існують різні види штрихів.

1. За допомогою прямих, коротких штрихів малюємо травичку, хутро, пухнастий сніг тощо.
2. За допомогою зигзага малюємо бурульки, листя, квіти тощо.
3. Хвилястою лінією передаємо характер хмарин, моря в спокійному стані, крони дерев тощо.

Малювання штрихами, лініями

✚ Кубикографія

1. Аркуш паперу кладемо у коробку (можна із-під цукерок).
2. Крапаємо декілька кольорових плям.
3. Кидаємо у коробочку невеличкий кубик (з будь-якою матеріалу).
4. Починаємо його катати по коробці в різних напрямках, нахиляючи коробку то вліво, то вправо, вгору, вниз.
5. На папері має залишатися дивовижний абстрактний малюнок.
6. Малюнок оформляємо в рамку і використовуємо для прикрашення інтер'єру.

Кляксографія ляпкографія

✚ Кляксографія (ляпкографія)

1. Крапаємо акварельними або гуашевими фарбами кляксу (ляпку) на папір (пензликом, піпеткою, зубною щіткою).
2. Починаємо рухати аркуш паперу в різних напрямках (танцюємо з ним під музику).
3. Отримуємо абстрактне зображення.
4. Малюнок доповнюємо деталями, домальовуємо за допомогою творчої уяви і фантазії, і перетворюємо на будь-кого, будь-що.

✚ Малювання ступнями

1. Малюємо ступнями влітку.
2. Виносимо на вулицю великий аркуш паперу, можна шпалери.
3. Розводимо гуашеві фарби, розливаємо їх у ванночки.
4. На аркуші паперу діти наступають ступнями, вмоченими у фарбу і залишають відбитки.
5. Перед сюжетним малюванням, простим олівцем визначаємо композицію малюнку.

✚ Малювання пальцями (застосовується в усіх групах дошкільного закладу, різними пальцями)

1. Малювати можна, як звичайними гуашевими фарбами, так і аквареллю.
2. За потребою можна приготувати спеціальні суміші з використанням кукурудзяного або картопляного крохмалю.
3. Пальчиком, умоченим у фарбу, діти виконують відбиток на папері (натискають і відривають подушечку пальця від паперу).
4. Дуже гарно виглядають ягідки, квіточки, сніжок, крапочки тощо.

Малювання пальчиками

Малювання ступнями

✚ Малювання кулачками

Техніка така сама, як і у пальчиковому малюванні, тільки у фарбу діти умочають бокову сторону кулачка.

✚ Малювання долоньками

1. Долоньку намазуємо фарбою широким пензликом або діти вмочують її у фарбу.
2. При малюванні "вмочуванням" використовується спеціальний посуд (фарфорові або пластикові тарілки, щоб на них помістилася дитяча долонька).
3. Краще робити відбиток долоньки на папері гуашевими фарбами, вони більш насичені, але можна й акварельними.

✚ Малювання по снігу

1. Малюємо по снігу (на добре втрамбованому рівному місці) або розфарбовуємо снігові скульптури.
2. Беремо як акварельні, так і гуашеві фарби.
3. Малюємо пензликами, поролоновими валиками або випускаємо струю фарби з пластикових шприців, спринцівок тощо.

4. До снігових скульптур додаємо різні матеріали: предмети, гудзики, металеві, пластикові склянки з подальшою конструкторською реалізацією задума.

✚ Малювання пластиліном

1. На картонну, пластикову або іншу тверду поверхню наносимо тонкий шар пластиліну.

2. Змішуємо пластилін для отримання різних відтінків.

3. Розтираємо його по поверхні (додаємо декоративні елементи за бажанням).

4. Створюючи плоский малюнок, для прикрашання використовуються паточки, різні предмети з рельєфною поверхнею.

5. При створенні рельєфного зображення наліплюємо відразу виліплені предмети або їх частини.

6. Із зворотного боку, якщо це прозорий матеріал виконуємо чорним фломастером контур і отримуємо чітку сюжетну картинку на будь-яку тематику.

Малювання пластиліном

✚ Малювання зубними щітками

1. Вмочуємо зубну щітку у воду.

2. Набираємо фарбу і починаємо малювати.

3. Рухи виконуємо згори вниз, по колу, по спіралі, хвилями тощо.

4. Використовуємо щетину щітки й отримуємо дуже красиву фактуру, коли малюємо нею напівсухою.

5. Використовуємо акварельні й гуашеві фарби.

6. Під час малювання деяких використовуємо прийом накладання одного кольору на інший.

7. Можна в такий спосіб намалювати ялинку, море, пухнасте кошеня та інше.

Набризк

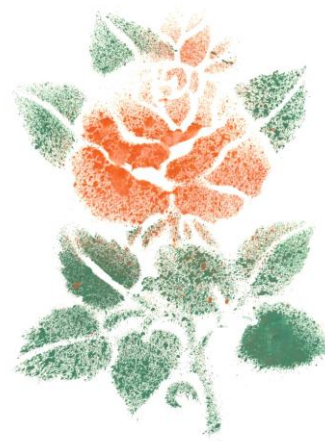
1. Набризкування виконується за допомогою зубної щітки.
2. Зубну щітку направляємо щетинками вниз і вказівним пальчиком або паличкою треба швидко проводити по щетинкам спереду-назад до себе.
3. При цьому фарба, набрана на щітку розбризкується по поверхні.
4. Для набризку можна використовувати спеціальні фломастери.
5. Фарба для забризкування не повинна бути дуже рідкою.
6. Використовуємо акварель, гуаш, водоемульсійну фарбу.

Набризк

Малювання за допомогою трафаретів

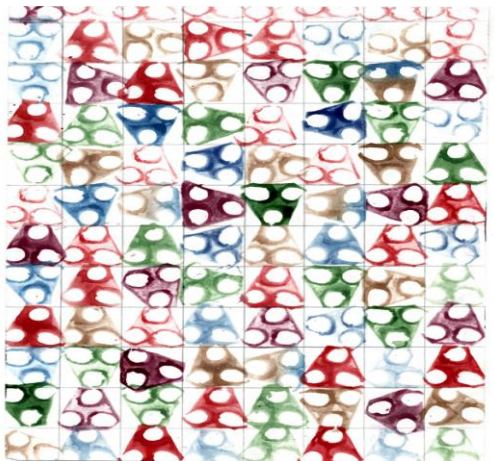
1. Трафарети вирізуємо з картону.
2. Накладаємо трафарет на папір.
3. Наносимо фарбу пензликом або зафарбовуємо всередині за допомогою квачиків з поролону, так буде швидше і охайніше.
4. Трафарет можна використовувати для складних колективних робіт як елемент композиції.

Малювання за трафаретом

✚ Малювання штампиками

1. Спочатку виготовляємо штампиками (з сирої картоплі, моркви, яблука тощо у вигляді квіточок, качечок, трикутників, грибочків тощо).
2. Готові штампиками вмочуємо в гуашеву фарбу і робимо відбиток на папері чи картоні.
3. Доцільно техніку штампування використовувати в молодшій та середній групі дитячою саду.

Малювання штампиками

✚ Малювання квачиками

1. Спочатку виготовляємо квачики з різних матеріалів: ниток, поролону, зжмаканого паперу тощо.
2. Обгортаємо дані матеріали навколо палички та міцно закріплюємо.
3. Малюємо, вмочуючи квачик у густу гуашеву фарбу, примакуючи його до паперу.
4. Отримуємо квіти: айстри, бузок, жоржини; дерева, кущі; море, хмаринки, листя тощо.

Малювання квачиками

Друкування сухим листям

✚ Друкування засушеним листям

1. Листочки з дерев, кущів засушуємо під пресом (вибираємо листя різні за формою і рельєфом: тополя, шипшина, береза та ін.).
2. Беремо листочок, кладемо його на додатковий аркуш паперу зворотною стороною і намазуємо цю сторону фарбою.
3. Прикладаємо лист зафарбованою стороною до паперу, добре притискуємо його за допомогою серветки, знімаємо.
4. Готові відбитки використовуємо в пейзажах, натюрмортах тощо, можна використати контрастне тло, фантазувати.

✚ Малювання по сухому та вологому паперу

Техніка малювання "по сухому" та "по вологому" або "по мокрому" – це техніка живопису, а тому виконується гуашевими й акварельними фарбами. Техніка "по вологому" або "по мокрому" використовується, якщо треба отримати розмите зображення. Порівняйте зображення натюрмортів на малюнках і ви переконаєтесь, що ефект від зображення дійсно різний. Техніка "по вологому" або "по мокрому" виконується дуже просто.

1. Губкою або великим пензлем швидко намочуємо аркуш паперу чистою водою.
2. Доки аркуш не висох, наносимо зображення фарбами.

"По вологому" або "по мокрому"

"По сухому"

✚ Псевдоофорт

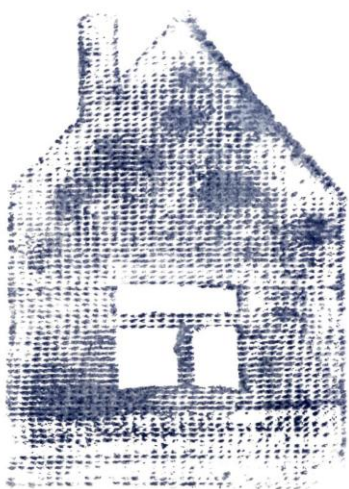
Ця техніка відповідає власне офортіві (відбиток зображення) та є ефективною в роботі з дітьми, як перше знайомство з гравюрами. Псевдоофорт, на відміну від офорту, не вимагає специфічних матеріалів, спеціального обладнання, фізичних зусиль і навичок.

Потрібні матеріали: цупкий і тонкий папір, ножиці, клей ПВА, нитки, манні крупи, клаптики грубої тканини, папір з фактурним малюнком, густа фарба, губка.

Відбиток можна отримати з будь-якого фактурного малюнка, намастивши його фарбою. Висока поверхня залишає темніший відбиток, звичайна нитка – рівну лінію. Можна змінити зображення, зробивши на ньому надрізи ножицями. Наклеєна на папір манка імітує на відбитку пісок. Може знадобитися і різноманітний природний матеріал: листочки, хвоїнки, пелюстки квітів тощо.

З однієї матриці виходить близько 10 відбитків. Краще робити відбитки на папері. Малюнки прокачують валиком або прогладжують рукою.

Псевдоофорт

Гратографія

Гратографія (гратаж)

Гратографія або гратаж – це малювання свічкою або використання свічки для тла з подальшим покриттям фарбою і продряпуванням. В дошкільному закладі виконується псевдогратаж – найпростіше використання свічки. Сьогодні у продажу є дуже багато кольорових свічок, то можна проекспериментувати з ними.

1. Спочатку виконуємо ескіз простим олівцем.
2. Обводимо лінії, що намальовані олівцем, свічкою.
3. Покриваємо акварельною або гуашевою фарбою.

Монотипія

Монотипія – це відбиток і не вимагає особливої підготовки. Можна застосовувати прозору пластикову плівку і гладенький цупкий папір. Плівку густо вкривають акварельними або гуашевими фарбами, притискують до

паперу, потім поступово піднімають, починаючи з верхнього краю. Там, де на мить зупинять рух, утворюється світла смуга. Піднімаючи та притискаючи плівку, формують зображення. Чудово виходять: тло для пейзажів, море, дерева, космічні фантазії. Монотипію називають акватипією, коли користуються акварельними фарбами.

Монотипію можна виконувати і без застосування пластикової плівки або скла, що більш сприйнятливо для дошкільного віку.

1. Наносимо малюнок на частину листка відповідно до задуму, на верхню, нижню, ліву, праву.

2. Аркуш паперу згинаємо навпіл.

3. На іншу частину аркуша просто робимо відбиток тією частиною, яку вже намалювали.

4. У техніці "акватипія" можна виконувати метеликів, чарівні квіти, пейзажі, декоративні симетричні візерунки.

Акватипія

✚ Малювання рельєфними фарбами

Для малювання "рельєфними" фарбами потрібно приготувати суміш за одним із поданих рецептів:

Рецепт 1: 0,5 стакана крохмалю; 1/8 стакана води; 1/2 стакана солі.

Все перемішуємо, розкладаємо у невеликі баночки і в кожен баночку додаємо гуаш потрібного кольору. Всю цю суміш можна наносити на поверхню за допомогою маленьких ложок або плоских паличок. Можна також приготувати рідку рельєфну масу, яку набирають у шприц і потім видавлюють у процесі малювання.

Рецепт 2: 2 столові ложки борошна; 1 столова ложка солі; 1,5 чайної ложки олії.

Все перемішуємо, додаємо 2 чайні ложки клею ПВА і гуаш. Набираємо суміш у шприц і "малюємо".

✚ Малювання мильними бульбашками

1. Ретельно змішуємо у посудині (бажано широку з високими бортами) по одній чайній ложці гуаші, рідкого мила та води.

2. Опускаємо в суміш трубочку для коктейлю і легенько дмухаємо доки на поверхні води не утворяться мильні бульбашки.

3. Коли бульки піднімуться на висоту 2,5 см від краю посудини, підносимо до неї аркуш паперу і охайно торкаємося ним бульбашок усією площиною аркуша.

4. Зачекаємо, поки висохне перший шар бульбашок.

5. Можна нанести другий, третій шари, притискаючи листок до інших посудин з іншими кольорами.

✚ Техніка пуанте

Назва техніки походить від стилю образотворчого мистецтва "пуантилізм". Це малювання крапочками. Крапочки можуть бути різні за розмірами і кольором. Для цього виду малювання можна використовувати патички, ковпачки старих фломастерів, штампки, відбитки різних предметів тощо.

✚ Виготовлення дидактичного матеріалу

Для розвитку навичок лічби, мовленнєвих навичок, для стимулювання розумової діяльності використовуються різноманітні дидактичні ігри. Іграшки для настільного театру, театру маріонеток можна виготовити разом з дітьми.

Ляльки для дидактичного театру

Малювання сіллю

Для малювання сіллю потрібно розвести фарбу з сіллю в окремій посудині. Малювати можна прямо з посудини пензликом.

Потрапляючи на аркуш паперу сіль трохи "роз'їдає" папір, залишаючи на ньому блискучі світліші від загального тону сліди. Гарно підходить для малювання неба, моря, крони тощо.

Малювання з сіллю

Колаж "Золота рибка"

Формуючи просторову уяву, часто виконуємо з дітьми аплікації з паперу, природного матеріалу, колажі, підставки під фотографії тощо. Застосовуємо при цьому різні нетрадиційні матеріали (фольгу, нитки, ганчірки, крупи, макарони, гудзики, конфетті тощо).

1. Наклеюємо на нижній аркуш паперу або картону кольоровий папір, який можна вирізати навіть з кольорових журналів.

2. Зверху кольорового паперу наклеюємо кольорові нитки, підкреслюючи уявну луску рибки.

3. Другий (верхній) листок має бути підготовлений, в ньому посередині вирізуємо контур рибки.

4. Наклеюємо другий листок зверху і розфарбовуємо його олівцями або фарбами, надаючи колажу вигляд підводного пейзажу.

Колаж

Вироби з соломки

Соломку збираємо в різні пори року, від того залежить її колір. Висушуємо її та розгладжуємо, розрізаємо на колінця та складаємо готову в коробки.

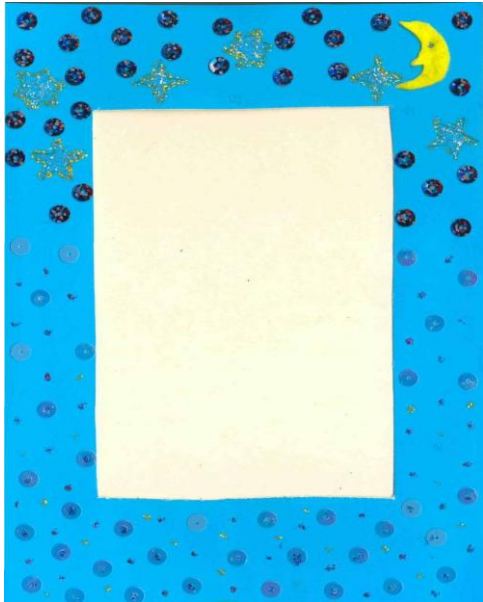
1. Малюємо малюнок (ескіз) на аркуші паперу, можна зразу на цупкому папері або картоні.
2. Переносимо малюнок на кальку, пам'ятаючи про те, що малюнок при наклеюванні буде "дзеркально" виглядати.
3. Підбираємо соломку й наклеюємо її на кальку.
4. Нумеруємо та вирізаємо деталі для остаточного наклеювання.
5. Наклеюємо деталі в порядку нумерації на готове тло.
6. Після цього можна пофарбувати соломку, оздобити тощо.

Соломка

Оформлення рамочок для фотографій

1. Вибираємо цупкий папір чи картон для основи.
2. Вирізаємо нижню частину рамочки.
3. Вирізаємо верхню частину рамочки, залишаючи центральну частину (прямокутник або круг) вільною для самої фотографії.
4. Оздоблюємо різними матеріалами верхню частину роботи (по периметру).
5. Склеюємо обидві частини, залишаючи вільним отвір для фотографії збоку або зверху.

Рамки для фотографій

✚ Орієнтовний комплект художніх матеріалів, інструментів і обладнання

✚ Папір та інші паперові матеріали

- Альбоми для дитячої художньої творчості.
- Аркуші білого й тонованого паперу формату А4, А3.
- Білий і кольоровий картон.
- Ілюстрації зі старих журналів, кольорових газет, буклети (фактурний за фарбуванням папір); старі календарі.
- Картонні коробки (з-під техніки, взуття, кондитерських виробів тощо).
- Набори кольорового й оксамитового паперу.
- Рулони шпалер на паперовій основі.
- Серветки паперові (білі й кольорові).
- Сірникові коробки для створення композицій-мініатюр.

- Фольга різних кольорів на паперовій основі й двостороння; рулони фольги.

- Цупкий папір різної довжини та розмірів.

✚ Художні матеріали, інструменти та їх "замінники"

- Ватяні палички.

- Гелеві ручки й фарби.

- Глина.

- Губки й мочалки різних розмірів, тканина грубого плетіння, ганчірочки.

- Клей, олівці, що клеять, клейстер.

- Клейові пензлики.

- Кольорові й прості олівці.

- Канцелярський ніж.

- Ножиці для дитячої творчості (з безпечними кінчиками лез).

- Пастель (починаючи зі старшої групи).

- Пензлі різних розмірів (круглі, плоскі і флейци).

- Пісок річковий і декоративний.

- Пластилін.

- Скотч, лейкопластир.

- Скріпки й прищіпки декоративні.

- Соломки для коктейлю.

- Стеки, зубочистки.

- Стиплери.

- Тісто (солоне, здобне, заварне).

- Туш кольорова (для експериментування й тонування паперу).

- Фломастери.

- Фарби акварельні.

- Фарби акрилові (для педагога).

- Фарби гуашеві.

- Штампики, ковпачки фломастерів тощо.

✚ Побутовий та інший непридатний матеріал

- Гудзики, бусини, бісер, тасьма, стрічечки, мережива, шматочки тканини.

- Дріт м'який.

- Зубочистки дерев'яні й пластикові.

- Ковпачки фломастерів і авторучок.

- Парфумерні флакони, аптечні пляшечки, картонні коробки.
- Трубочки для коктейлю.
- Упаковки з-під молочних та інших продуктів.
- Фантики на паперовій основі тощо.

Природний матеріал

- Жолуді, каштани, горіхи, кісточки.
- Злаки, трави, хвоя, сухостій.
- Камінчики й мушлі.
- Кора берези й інших дерев.
- Крилатки клена та ясена.
- Насіння соняшника, кавуна, гарбуза, гороху, квасолі й інших плодів.
- Осінні листя й пелюстки квітів.
- Палички, гілочки.
- Пір'я й пух (пташиний, тополиний).
- Соломка (кругла й у вигляді стрічок).
- Шкаралупа волоських горіхів.
- Шишки (ялинові, соснові, ялицеві).
- Шкірка банана або інших плодів.
- Ягоди шипшини, горобини, бузини тощо.

ВИКОРИСТАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Дошкільник (особливо старший дошкільний вік) вже дуже добре використовує художні засоби виразності літературних творів, читає їх напам'ять, переказує, аналізує та відтворює в різних видах діяльності, зокрема в образотворчій діяльності.

Дитина вміє передавати свої думки, почуття, стан, настрій, фантазії не тільки через художнє слово, але й через образотворчу діяльність, музичну творчість, виразні рухи, мімічні та пантомімічні етюди тощо.

Для ознайомлення і роботи дошкільників з кольоровими фарбами пропонуємо літературний матеріал із збірки "Золотий колосок", де містяться багато літературних матеріалів, які також можна використовувати на заняттях з образотворчої діяльності.

Павло Глазовий "Перченя"

(уривки)

На городі свято, радості багато

*Одного прекрасного сонячного дня
На великому городі народилось Перченя.
Радів Перець-тато, радувалась мати,
Дуже веселилася рідня,
Бо було таке хороше, бо було таке потішне,
Бо було таке кумедне те маленьке Перченя.*

- *Ким ти будеш, Перченятко? –*

- *Запитав у нього татко.*

- *Ким ти станеш? – в Перченяти*

Запитала його мати, а воно на ніжки стало

І тихесенько сказало: - Буду малювати. –

Перець-тато і Перчиця-мати нахилилися над ним:

- *Малюватимеш? – А чим?*

Та й задумались обоє, зажурились обоє:

- *Ох, і де ж нам фарби взяти для малого Перченяти,*

Для синочка Перченяти, що так хоче малювати? –

Зашуміла на городі Перченяткова рідня:

- *Ми дамо усе, що треба. Хай малює Перченя!*

Назвемо всіх по порядку, хто дав фарби Перченятку

*Перченяткові малому жовту фарбу дав Гарбуз
Баклажан – синеньку фарбу: – Хай малює карапуз!
Ми умілих та кмітливих поважаєм над усе.
Помідор червону фарбу Перченяткові несе,
А зелену – Капустина: – хай малює дитина!
– Хай малює дитина, стане майстром чудовим,
То згадає добрим словом.*

Всюди ходить Перченя та малює щодня

*Тупотять маленькі ніжки, топчуть весело доріжки,
Каблучками стук да стук ходить з фарбами малюк.
Можна бачити хлопчину як не в місті, то селі,
Він встигає побувати скрізь, де діти є малі.*

*Як зустріне десь плаксивих, неслухняних, вередливих,
Задерикуватих, злих, нерозчесаних, невмитих,
Нечупарних і сердитих, то й малює зразу їх.*

*А буває в дитсадочок завітає на часочок.
Всіх посадить за столом і показує альбом.
Ой сміються ж там малята – і дівчата, і хлоп'ята!
Потім візьмуть олівці ще й чистенькі папірці
І гуртом у Перченьати вчаться смішно малювати.*

ПІСЛЯМОВА

Питання "навчання творчості" цікавило багатьох мислителів, учених, митців, педагогів, яких умовно можна поділити на дві групи – тих, хто вважає творчість генетичним феноменом, і тих, хто наполегливо шукає педагогічні засоби її стимулювання. Думки перших висловив Платон: "творчість – це марево, дароване богами". У більшості погоджується з ним англійський живописець Джошуа Рейнолдс, але стверджує, що якщо б ми навчали смаку і таланту, то не було б ні смаку, ні таланту.

Протилежної позиції дотримувалися педагоги, що підпорядковували всі свої зусилля на розвиток індивідуальності кожного учня, їхньої творчості, самостійності й активності. Так, піаніст-віртуоз А. Рубінштейн уважав, що "відтворення – це друге творення", і навчав гри на фортепіано так, щоб максимально розвивати творчу індивідуальність кожного учня.

Час від часу в мистецькому середовищі спалахують дискусії щодо необхідності подолання суперечності між загальною репродуктивною спрямованістю методики викладання мистецтва (панування стандартних і незмінних схем тощо) і особистісно-зорієнтованим підходом до навчання, виховання і розвитку особистості.

До кола основних завдань занять образотворчою діяльністю, як відомо, належить сенсорно-перцептивний розвиток дитини. Навчити дітей уміння милуватися красою природи, світу, речей і бачити їх мовби очима художника ("пильне око") не менш важливо, ніж розвивати в них "умілі руки", "слухняні пальчики", "вправні кисті" та ін. Активізації сприйняття різних видів мистецтва сприятиме застосування аналізу-інтерпретації художніх творів.

Позитивна динаміка внутрішнього світу дитини забезпечуватиметься такими педагогічними умовами:

- моделювання освітньої програми з малювання на ідеї поліфункціональності мистецтва живопису в соціумі з акцентуванням суб'єктивного фактору у творчому процесі;

- структуру програми утворюють такі елементи: мистецтво живопису як спосіб пізнання та відображення дійсності, знайомство з творчим процесом художника і його внутрішнім світом; навчання прийомам рефлексивної ідентифікації та розвиток рефлексивної діяльності; виховання адекватного ставлення до себе і до малювання;

- розробка технологій розвиваючого спілкування з використанням інформаційно-рецептивних, репродуктивних і творчих методів (включаючи аналіз-інтерпретацію творів мистецтва);

- створення освітнього середовища, яке забезпечує функціонування трьох видів зв'язків: "Я – світ", "Я – у світі", "Світ у мені".

Успішність реалізації завдань розвитку внутрішнього світу дитини визначають взаємодіючі соціокультурні фактори: особистісні, змістові, предметні. Світ культури, малювання складає унікальне первісне утворення, яке спрямовує розвиток внутрішнього світу дитини.

Малювання містить певні можливості для інтелектуально-естетичного і творчого розвитку дитини, для її самовизначення і самоствердження.

Не кожна дитина стане у майбутньому професійним художником, дизайнером, архітектором, модельєром, але кожна може навчитися помічати навколо себе красу, зберігати і продовжувати її в своїй душі, діях, творіннях.

✚ Література для вчителя

1. Адорно Т. Эстетическая теория. – М.: Республика, 2001.
2. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства. – М.: Прометей, 1994.
3. Базовий компонент дошкільної освіти – К.: Ред. журналу "Дошкільне виховання", 1999. – 62 с.
4. Баттерворт Д., Харрис М. Принципы психологии развития. – М.: Центр, 2000.
5. Бетенски Мала. Что ты видишь? Новые методы арттерапии. – М.: Эксмо-Пресс, 2002.
6. Венгер Л.А., Пилюгина З.Г., Венгер Н.Б. Воспитание сенсорной культуры ребенка. – М.: Просвещение, 1988.
7. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – С.-Пб.: Союз, 1999.
8. Григорьева Г.Г. Изобразительная деятельность дошкольников. – М.: ИЦ Академия, 1997.
9. Давидчук А.Н. Конструктивное творчество дошкольников. – М.: Просвещение, 1973.
10. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении: Логико-психологические проблемы построения учебных предметов. – М.: Педаг. общество России, 2000.
11. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. – М.: Педагогика, 1986.
12. Доронова Т.Н. Природа, искусство и изобразительная деятельность детей. – М.: Просвещение, 1999.
13. Доронова Т.Н., Якобсон С.Г. Обучение детей 2-4 лет рисованию, лепке, аппликации в игре (младшая возрастная группа). – М.: Просвещение, 1992.
14. Дубровская Н.В. Приглашение к творчеству. – С.-Пб.: Детство-Пресс, 2004.
15. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1986.
16. Золотий колосок. Збірка фольклорних і літературних творів для роботи з дітьми у дошкільних закладах за програмою "Дитина" / Упор. Н.Я.Дзюбищина-Мельник. – К.: Освіта, 1994.
17. Казакова Т.Г. Детское изобразительное творчество. – М.: Карапуз-Дидактика, 2006.
18. Квач Н.В. Развитие образного мышления и графических навыков у детей 5-7 лет. – М.: Владос, 2001.

19. Клиентов А.Е. Народные промыслы. – М.: Белый город, 2006.
20. Комарова Т.С. Изобразительное творчество в детском саду. – М.: Педагогика, 1984.
21. Копцев В.П. Учим детей чувствовать и создавать прекрасное: основы объемного конструирования. – Ярославль: Академия развития, 2001.
22. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2000.
23. Кудрявцев В.Т. Диагностика творческого потенциала и интеллектуальной готовности к развивающему школьному обучению. – М.: РИНО, 1999.
24. Кудрявцев В.Т., Слободчиков В.И. Школяр Л.В. Культуросообразное образование: концептуальные основания // Известия РАО. – 2001. – №4.
25. Кудрявцев В.Т., Уразалиева Г.К., Кириллов И.Л. Личностный рост ребенка в дошкольном образовании. – М.: Макс-Пресс, 2005.
26. Ликова И.О. Програма художнього виховання, навчання й розвитку дітей 2-6 років "Кольорові долоньки". – Х.: Веста: Видавництво "Ранок", 2007.
27. Лыкова И.А. Дидактические игры и занятия. Художественное воспитание и развитие. – М.: Карапуз-Дидактика, 2007.
28. Лыкова И.А. Изобразительная деятельность: планирование, конспекты занятий, методические рекомендации. Ранний возраст. – М.: Карапуз-Дидактика, 2007.
29. Лыкова И.А. Изобразительная деятельность: планирование, конспекты занятий, методические рекомендации. Младшая группа. Средняя группа. Старшая группа. Подготовительная к школе группа. – М.: Карапуз-Дидактика, 2006.
30. Лыкова И.А. Изобразительное творчество в детском саду. Занятия в изостудии. – М.: Карапуз-Дидактика, 2007.
31. Лыкова И.А. Изобразительная деятельность детей с особенностями развития. – М.: Карапуз-Дидактика, 2007.
32. Лыкова И.А. Художественный труд в детском саду: 4-7 лет. – М.: Карапуз-Дидактика, 2006.
33. Перші кроки в мистецтві: Методичні рекомендації для художньо-комплексних занять з дітьми дошкільного віку. – Рівне, 1999.
34. Розвиток творчої особистості в системі дошкільної освіти. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Слов'янськ: СДПУ, 2003. – 164 с.
35. Терещенко О. Інтеграція мистецької діяльності // Дошкільне виховання. – № 8. – 2008.
36. Філософський енциклопедичний словник. – 2-е вид. – М., Рад. енциклопедія, 1989.

Науково-методичне видання

Серих
Лариса Володимирівна

**Сучасні підходи до образотворчої
діяльності дошкільників**

*Навчально-методичний посібник
для спеціалістів дошкільних навчальних закладів,
учителів початкових класів*

Коректор – Серих Т.М.
Комп'ютерна верстка – Каленик О.В.
Макетування обкладинки, малюнки – Серих Л.В.

Підписано до друку 26/02 2009 р.
Друк офсетний. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 6,38. Тираж 500 прим.